

ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ МОЛИЯ ВА ИҚТИСОДИ ТОҶИКИСТОН

ВБД 338.43 (575.34)

Бо ҳуқуқи дастнавис

ХАЛИФАЗОДА ҶОВИДОН БОБОХОН

**АРЗЁБИИ САМАРАНОКИИ КЛАСТЕРҶОИ АГРОСАНОАТӢ ДАР
МИНТАҚА
(дар мисоли кластерҳои пахтаи минтақаи Хатлон)**

АВТОРЕФЕРАТ

барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси
08.00.03 - Иқтисодиёти минтақавӣ ва ҳудудӣ

ДУШАНБЕ – 2023

Таҳқиқоти илмӣ дар кафедраи иқтисоди корхонаҳо ва соҳибкории Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон иҷро карда шудааст.

Роҳбари илмӣ:

Давлатзода Қудрат Қамбар -
доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор,
ректори Донишгоҳи техникии
Тоҷикистон ба номи академик
М.С. Осимӣ

Муқарризони расмӣ:

Ашуров Ихтиёр Саидович -
доктори илмҳои иқтисодӣ, профессори
кафедраи молия ва қарзи Донишгоҳи
славиянии Россия ва Тоҷикистон

Маҳмадизода Файзали Бачабек -
номзади илмҳои иқтисодӣ,
мудири шуъбаи таҷрибаомӯзӣ ва
рушди касбияти Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон

Муассисаи пешбар:

Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи
Шириншоҳ Шохтемур

Ҳимояи диссертатсия «15» сентябри соли 2023, соати 09⁰⁰ дар ҷаласаи
Шурои диссертатсионии 6D.KOA-14 назди Донишгоҳи давлатии молия ва
иқтисоди Тоҷикистон баргузор мегардад. Суроға: 734067, ш. Душанбе, кӯчаи
Нахимов 64/14, E-mail. faridullo72@mail.ru. Телефони котиби илмӣ (+992)
935730010

Бо диссертатсия ва автореферат дар китобхонаи Донишгоҳи давлатии
молия ва иқтисоди Тоҷикистон ва тавассути сомонаи www.tgfeu.tj шинос шудан
мумкин аст.

Автореферат «_____» _____ соли 2023 тавзеъ шудааст.

**Котиби илмии
шурои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои иқтисодӣ**

Убайдуллоев Ф. К.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Имрӯзҳо дар назди илми иқтисод тазодҳо ва хатарҳои нав ба вучуд омадааст, ки он аз давлат ва субъектҳои гуногуни хоҷагидорӣ кӯшишҳои дастаҷамъонаро оид ба навҷорисозии сохторӣ ва баҳои самаранокии истеҳсолот тақозо менамояд. Ин равандҳо зарурати ҷорӣ намудани назарияҳои нави рушди иқтисодӣ, махсусан кластерикунонии соҳаҳои иқтисодӣро, ки он барои татбиқи барномаҳои дарозмуҳлат ва татбиқи концепсияи рушди кластерҳои агросаноатӣ дар минтақа хизмат менамояд, зарур мешуморад. Кластерикунонӣ дар ташкили истеҳсолот яке аз унсурҳои муҳимми таъмини рушди устувори минтақа ба ҳисоб рафта, бо истифодаи самаранокии иқтисодии захиравӣ-табӣ, инноватсияҳо ва рақобатпазирии соҳаи комплекси агросаноатӣ равона карда шудааст. Вобаста ба ин, ташаккули кластерҳои агросаноатӣ ва дар заминаи он рушди соҳаи кишоварзӣ ва таъмини сатҳу сифати баланди зиндагии аҳоли яке аз вазифаҳои асосии илми иқтисодӣ миқтақавӣ ба ҳисоб меравад.

Маҳз татбиқи амалии ҳадафҳои Стратегияи рушди миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 дар баҳши агросаноатӣ ба афзоиши истеҳсоли маҳсулоти асосии кишоварзӣ, баҳусус, пахта ва ҷалби сармоягузориҳо ба рушди кластерҳои минтақавӣ бо истифода аз технологияҳои муосир нигаронида шуда, он хеле хуб арзёбӣ мегардад. Дар ҳуҷҷати мазкур ба қатори омилҳои ба рушди соҳаҳои истеҳсолии иқтисоди миллий ва зеркомплексҳои алоҳидаи комплекси агросаноатӣ (КАС) монешаванда «...сатҳи пасти дохилисоҳавӣ ба байнисоҳавӣ, инчунин, байнихудудии кооператсия ва ҳамгироӣ, рушд наёфтани равиши кластерӣ...»¹ низ дохил карда мешавад.

Инчунин, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми солонаи худ (аз 23.12.2022с.) қайд намуданд, ки «ба масъалаҳои тақвияти рушди содирот, тазонидани ҷараёни диверсификатсияи истеҳсолоти ба содирот нигаронидашуда аҳаммияти махсус дода, барои коркарди ниҳонии маҳсулоти кишоварзӣ, аз ҷумла пахта ва меваю сабзавот ва ғайраҳо тадбирҳои зарурӣ андешида шавад. Дар ин самт, Вазорати саноат ва технологияҳои нав вазифадор аст, ки якҷо бо Вазорати кишоварзӣ, вазорату идораҳои дахлдор ва мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳо бо ҷалби сармоя ва татбиқи лоиҳаҳои шарикӣ давлат ва баҳши хусусӣ ҷиҳати дар се соли минбаъда бунёд кардану ба кор андохтани маҷмааҳои коркарди ниҳонии нахи пахта дар 5 шаҳру ноҳия, аз ҷумла шаҳрҳои Душанбе ва Кӯлоб ҷораҳои саривақтӣ андешад».²

Яке аз самтҳои асосии рушди устувори соҳаҳои комплекси агросаноатӣ дар айни ҳол ин кластерикунонии пахта мебошад, ки он ба ташкили муҳити солими ҷалби сармоягузориҳо, ҳавасмандии иқтисодии ҳамкориҳои иштирокчиёни кластерҳои мазкур, механизмҳо ва усулҳои танзими давлатии онҳо, тақсимооти

¹Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то давраи соли 2030. -С. 62.

²Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ аз 23.12.2022.

функсияи иштирокчиёни занҷираи истеҳсолии минтақавӣ равона карда шудааст. Ташаккули кластерҳои пахта дар ин раванд дурнамои хеле хуб дошта, барои рушди устувори иқтисодӣ-иҷтимоии минтақа бо назардошти хусусиятҳои хоси он дар ҳудуди географӣ ва махсусгардони истеҳсолот мусоидат менамояд. Ин ҷо раванди кооператсия ва ҳамгирии истеҳсолот дар ташаккули кластерҳои пахта имкон медиҳад, ки иқтидори захиравӣ-табиӣ минтақа самаранок истифода бурда шуда, он дар ҳалли масъалаҳои иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва экологӣ саҳми калон гузорад.

Ҳалли мушкилоти дар боло дарҷгардидаи ташаккули кластерҳои пахта аз истифодаи самараноки иқтидори захиравӣ-табиӣ, захираҳои меҳнатӣ ва молиявӣ, раванди кооператсия ва ҳамгирии агросаноатӣ, навсозии техникаю технологӣ ва инноватсияҳои истеҳсолӣ вобастагӣ дорад. Масоил ва мушкилоти номбурда зарурати таҳқиқоти назариявӣ-услубӣ ва пешниҳодҳои амалиро оид ба ташаккули кластерҳои пахта дар минтақаҳои агросаноатӣ тақозо намуда, он барои рушди устувори иқтисодӣ-иҷтимоӣ кишвар барои солҳои минбаъда хизмат хоҳад кард. Таҳқиқ ва ҳалли масоили мазкур мубрамияти таҳқиқоти илмиро муайян намуда, яке аз масъалаҳои рӯзмарра дар шароити муосир ба ҳисоб меравад.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон хусусиятҳои минтақавӣ ва ҷанбаҳои назариявии ташаккули кластерҳои агросаноатӣ, махсусан, кластерҳои пахта аз тарафи иқтисодчиёни ватанӣ И.А. Асроров, Д.Д. Бобочонов, Қ.Қ. Давлатзода, Ҳ.Р. Исайнов, Р.Р. Қудратов, Х. Умаров, Ҷ.С. Пиризода, И.С. Ашуров, М.Р. Қурбонзода, Т.Д. Низомова, Ҷ.Ҳ.Тағоев, З.Р. Шарипов, Э.Н. Шералиев, М.А.Чураев, Д.М. Бегов ва дигарон мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд.

Масъалаи рушди минтақаҳо ва ташаккули кластерҳои агросаноатӣ дар асарҳои иқтисодшиносони машҳури мактаби классикӣ - Д.Рикардо, А. Маршалл, М. Портер, Й.Тюнен ва дигарон мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Миёни олимони рус масъалаи рушди кластерҳои иқтисодӣ, таҳқиқи паҳлуҳои мухталифи рушди он аз ҷониби иқтисодчиён Г.А.Авагян, Г.Л.Азоев, М.Э.Буянов, И.Г. Дежинай, Г.В.Клименко, Ю. Е.Кузнетсов, Е.С.Кутсенко, И.В.Пилипенко, И.Е.Рисина, Т.О.Толстих ва дигарон мавриди омӯзиш қарор гирифтааст.

Баъзе ҷанбаҳои методии ташаккули кластерҳои пахта дар шароити минтақаҳои агросаноатӣ аз ҷониби олимони рус О.А.Аничкина, В.П.Арашуков, О.В.Богданов, А.В.Боговиз, А.В.Глотко, А.С.Донченко, Е.В.Доржиев, П.А.Краснокутский, Н.И.Кузнетсов, В.А.Кундиус, Ю.Г.Лавриков, А.А.Настин, Ю.А.Новеселов, В.В.Печаткин, Л.И.Проняев, В.И.Самарух, О.В.Сидоренко, А.С.Хухрин ва дигарон дида баромада шудааст.

Ҳамзамон, баъзе ҷанбаҳои ташаккули кластерҳои пахта дар таҳқиқоти илмии олимони ватанию хориҷӣ дида баромада шудааст. Аммо, масъалаҳои арзёбии самаранокии кластерҳои пахта дар минтақаҳои агросаноатӣ, фаъолияти дастаҷамъонаи иштирокчиёни занҷираи истеҳсолии кластерҳои мазкур ва таъмини бозори дохилии минтақавӣ бо молу маҳсулоти агросаноатӣ ба таври лозима баррасӣ нагардидаанд. Аз ин лиҳоз, мушкилоти масъалаҳои дар боло

зикргардида, зарурати ҳаллу фасли онҳо, мақсад ва вазифаҳои асосии кори илмӣ мазкурро муайян менамоянд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва мавзӯҳои илмӣ. Муҳтаво ва муқаррароти диссертатсия бо як қатор барномаҳои давлатии марбут ба рушди кластерҳои пахта дар минтақаҳои агросаноатӣ мутобиқат намуда, ба татбиқи амалии ҳадафҳои Стратегияи рушди миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 дар баҳши комплекси агросаноатӣ, барномаи миёнамуҳлати рушди иқтисодӣ-иҷтимоии минтақаҳои кишвар барои солҳои 2020-2025, барномаи коркарди пурраи нахи пахтаи истеҳсолшавандаи кишвар дар давраи то соли 2025, концепсияи ташкил ва рушди кластерҳои агросаноатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2040 дар минтақаҳои кишвар, ки ба масъалаҳои ташаккули кластерҳои пахта бахшида шудаанд, марбут мебошад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот омӯзиши ҷанбаҳои назариявӣ-услубии ташаккули кластерҳо ва таҳияи пешниҳодҳои амалӣ оид ба баланд бардоштани самаранокии кластерҳои пахта дар минтақаҳои агросаноатӣ ба ҳисоб меравад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Ноил гардидан ба мақсадҳои гузошташуда ҳалли вазифаҳои зеринро тақозо менамояд:

- омӯзиши ҷанбаҳои назариявии ташаккули кластерҳои пахта дар шароити минтақаҳои агросаноатӣ;

- арзёбии принсипҳо ва функсияҳои асосии амалкарди кластерҳои пахта дар минтақа;

- асоснок намудани самтҳои асосии ташаккули кластерҳои пахта дар асоси истифодаи таҷрибаи хориҷӣ ва истифодаи вариантҳои пешқадами он дар шароити минтақаҳои кишвар;

- пешниҳоди дастгирии давлатии ташаккули кластерҳои пахта бо назардошти хусусиятҳои минтақавӣ ва инноватсионӣ-хоҷагидорӣ;

- таҳияи пешниҳодҳо оид ба ҷалби сармоягузориҳо ба ташаккули рушди кластерҳои пахта дар минтақаҳои агросаноатӣ;

- асосноккунии роҳҳо ва имкониятҳои баланд бардоштани самаранокии кластерҳои пахта дар минтақаи Хатлон.

Объекти таҳқиқот - ин тамоми корхонаҳои мебошанд, ки дар соҳаи истеҳсол ва коркарди пахта новобаста аз шакли моликиятшон фаъолият мекунанд ва ба кластерҳои пахтаи минтақаҳои агросаноатии вилояти Хатлон шомил мебошанд.

Мавзӯи таҳқиқот - ин муносибатҳои иқтисодие мебошад, ки дар раванди самаранокии кластерҳои пахта дар минтақаи Хатлон ба вуҷуд омадаанд.

Фарзияи таҳқиқот бар пояи муқаррароте асос ёфтааст, ки дар сурати ташаккули кластерҳои пахта дар минтақаҳои агросаноатӣ истифодаи муносибатҳои нави кооператсионӣ ва ҳамгирии соҳаҳои комплекси агросаноатӣ, самаранокии иштирокчиёни занҷираи он ба афзоиши маҳсулоти ниҳоии он, таъмини самаранокии истифодаи иқтисодии захиравӣ-табиӣ минтақа ва беҳтар гардидани вазъии молиявии иштирокчиёни кластери пахта ноил гардидан мумкин аст.

Асосҳои назариявӣ таҳқиқотро асарҳои олимони иқтисодшиноси ватанӣ ва хориҷӣ оид ба ташаккули кластерҳои пахта дар минтақаҳои агросаноатӣ, санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии танзими муносибатҳои истеҳсолий-ҳочагидорӣ, барномаҳои давлатии ташаккули кластерҳои агросаноатӣ, аз ҷумла рушди соҳаи пахтакорӣ ва чораҳои дар ҳамин самт андешидашуда дар таҷрибаи давлатҳои хориҷӣ, ки барои шароити минтақаҳои агросаноатӣ мувофиқ мебошанд, ташкил медиҳанд.

Дар раванди таҳқиқот усулҳои зерин: усули монографӣ, таҳлили омӯрӣ, математикӣ-иқтисодӣ, демографию қиёсӣ ва таҷрибавию озмоишӣ истифода бурда шудаанд. Истифодаи усулҳои мазкур натиҷабархшии ташаккул ва рушди кластерҳои агросаноатии пахта ва идораи самараноки чараҳои кооператсия ва ҳамгирӣ, асоснок намудани натиҷаҳои назариявӣ - амалӣ, хулосаю пешниҳодҳоро таъмин менамоянд.

Сарчашмаи маълумот. Ба сифати сарчашмаҳои илмӣ таҳқиқот санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, маълумоти омӯрии Агентии омӯри назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Сарраёсати Агентии омӯри вилояти Хатлон, инчунин маълумоти Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Агентии ҳифзи муҳити зисти назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳисоботҳои солонаи ҳочагиҳои пахтакор ва ноҳияҳои минтақаи Хатлон истифода бурда шудаанд.

Пойгоҳи таҳқиқот. Таҳқиқоти илмӣ дар кафедраи иқтисоди корхонаҳо ва соҳибкории факултети иқтисод ва бизнеси Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон дар давоми солҳои 2020-2023 иҷро шудааст.

Навгониҳои таҳқиқоти илмиро асоснок намудани ҷанбаҳои назариявӣ-методии ташаккули кластерҳои пахта ва пешниҳодҳои амалӣ оид ба баланд бардоштани самаранокии иштирокчиёни занҷираи мазкур дар минтақаҳои агросаноатӣ ташкил медиҳад. Унсурҳои асосии навгонии илмӣ инҳоянд:

- дар асоси омӯзиш ва ҷамъбасти дастаҷамъонаи нуқтаҳои мухталифи назариявӣ таърифи ҳуди муаллиф оид ба мафҳуми “самаранокии кластерҳои пахта” бо назардошти хусусиятҳои минтақавӣ ва ҳудудӣ муайян карда шудааст, ки он ба истеҳсол, коркард, нигоҳдорӣ, фурӯш ва то ба истеъмолкунандаи ниҳой расонидани маҳсулоти соҳаи пахтакорӣ, таъмини рақобатнокии иштирокчиёни занҷираи истеҳсолии он равона карда шудааст;

- арзёбии принципҳо ва функцияҳои асосии ташаккули кластерҳои пахта дар минтақаҳои агросаноатӣ, ки ба баҳои методӣ-услубии фаъолияти дастаҷамъонаи иштирокчиёни занҷираи мазкур, баланд бардоштани самаранокии соҳаҳои комплекси агросаноатӣ ва таъмини рушди устувори иқтисодии минтақаҳои кишвар нигаронида шудаанд;

- самтҳои асосии ташаккули кластерҳои пахта дар минтақаҳои агросаноатӣ арзёбӣ гардидааст, ки он бо назардошти хусусиятҳои минтақавӣ ва табиӣ-иқлимӣ рушди соҳаи пахта, ки ба истифодаи оқилонаи иқтисодии захиравӣ-табиӣ, ҷалби бештари сармоягузориҳо, алоқаҳои ҳамгирӣ ва кооператсияи истеҳсолот ва дар заминаи онҳо зиёд гардидани ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти он дар минтақа нигаронида шудааст;

- пешниҳодҳо оиди дастгирии давлатии ташаккули кластерҳои пахта дар минтақаҳои агросаноатӣ баҳогузорӣ ва натиҷагирӣ карда шудааст, ки он ба таъсиси корхонаҳои саноатии коркарди нахи пахта ва ҷойҳои нави корӣ, дастгирии молиявии корхонаҳои пахта ва иштирокчиёни занҷираи он, баланд бардоштани самаранокии иқтисодии кластерҳои пахта дар минтақаҳои агросаноатӣ равона карда шудааст;

- таъхияи пешниҳодҳо оид ба самаранокии сармоягузориҳо ба ташаккули кластерҳои пахта, ки ба беҳтаргардонии вазъи молиявӣ-иқтисодии иштирокчиёни занҷираи он, баланд бардоштани самаранокии истеҳсолоти соҳаи пахта ва таъмини аҳоли бо маҳсулоти коркарди саноатии он, инчунин, рушди устувори иқтисодӣ-иҷтимоии минтақа равона гардидаанд;

- самт ва роҳҳои асосии баланд бардоштани самаранокии кластерҳои пахта дар минтақаҳои агросаноатӣ, ки ба зиёд гардидани ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти агросаноатӣ, рушди инноватсионии корхонаҳои коркарди саноатӣ, беҳтар шудани сатҳу сифати зиндагии аҳоли ва таъмини рушди устувори минтақа мусоидат менамояд.

Нуктаҳои ба Ҷимояи пешниҳодшаванда:

- нуктаи назари муаллиф оид ба мафҳуми “самаранокии кластерҳои пахта” муайян карда шуда, аз нигоҳи вай ҳамчун низоми маҳсули ҷабҳаҳои хоҷагидорӣ барои рушди соҳаи пахта, вазъи иҷтимоӣ-иқтисодии минтақаҳои агросаноатии кишвар ва истеҳсоли ҳарчи зиёди маҳсулотҳои ниҳии агросаноатӣ хизмат менамояд;

- принсипҳо, хусусиятҳои хоси минтақавӣ ва функцияҳои асосии рушди кластерҳои пахта дар минтақаҳои агросаноатӣ пешниҳод шудааст, ки ба истеҳсол, коркард, нигоҳдорӣ ва фурӯши маҳсулоти соҳаҳои комплекси агросаноатӣ, ҷабҳаҳои самаранокии иштирокчиёни кластерҳои пахта, беҳтаршавии вазъи иҷтимоӣ-демографияи аҳоли ва рушди бозори минтақавӣ равона карда шудааст;

- самтҳои асосии баланд бардоштани самаранокии кластерҳои пахта дар минтақаҳои агросаноатӣ арзёбӣ гардида, он ба самаранок истифодабарии иқтидори захиравӣ-табiiй, ҷабҳагардонии ҷалби бештари сармояҳо, алоқаҳои ҳамгирӣ ва кооператсияи истеҳсолоти пахта, инчунин рушди устувори иқтисодӣ-иҷтимоии минтақа, равона гардидааст;

- пешниҳоди дастгирии давлатии рушди кластерҳои пахта дар минтақаҳои агросаноатӣ нишон дода шудааст, ки он ба таъмини маҳсулоти соҳаи пахта, ҷимояи истеҳсолкунандагон ва истеъмолкунандагони ватанӣ, ҳавасмандии молиявии иштирокчиёни кластерҳои мазкур ва танзими давлатии соҳаҳои комплекси агросаноатӣ равона карда шудааст;

- таъхияи пешниҳодҳо оид ба самаранокии сармоягузориҳо ба ташаккули инноватсионии кластерҳои пахта, ки ба беҳтар гардидани вазъи иқтисодӣ-иҷтимоии иштирокчиёни он, таъмини ҷойҳои нави корӣ, баланд бардоштани самаранокии истеҳсолоти соҳаҳои комплекси агросаноатӣ ва рушди минтақаҳои агросаноатӣ, дар маҷмуъ равона гардидаанд;

- самт ва роҳҳои баланд бардоштани самаранокии кластерҳои пахта дар минтақа, ки ба баланд бардоштани самаранокии иқтисодии соҳаи пахта дар

минтақаи Хатлон, беҳтар шудани сатҳу сифати зиндагии аҳоли ва таъмини рушди устувори иқтисодӣ-иҷтимоии минтақаҳои агросаноатӣ мусоидат менамояд.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Натиҷаҳои илмии диссертатсия ба инкишофи ҷанбаҳои назариявӣ-методи иқтисодиёти минтақавӣ, аз ҷумла рушди кластерҳои пахта дар минтақаҳои агросаноатӣ, ҳамгирӣ ва кооператсия равона карда шудааст. Баъзе аз тавсияҳои илмӣ-амалии он мумкин аст, ки дар сохторҳои дахлдори давлатӣ ва минтақавӣ, инчунин, корхонаҳои коркарди саноатии маҳсулоти пахта машғулбуда мавриди истифода қарор гиранд. Инчунин, дар Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ дар минтақаҳои кишвар ва дигар мақомоти дахлдори давлатӣ истифода бурда шаванд.

Баъзе аз хулоса ва пешниҳодҳо, ки дар кори илмӣ дарҷ гардидаанд, ҳам аз рӯйи мавқеи назариявӣ ва амалӣ барои ташаккули кластерҳои пахтаи минтақавӣ, беҳтар намудани сатҳу сифати зиндагии аҳоли, масъалаи таъмини ҷойҳои нави корӣ ва шуғли пурмаҳсули аҳоли дар минтақаҳои ҷумҳурӣ истифода бурда шаванд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот бо гузаронидани таҷрибаҳо, дақиқии маълумот, кифоягии ҳаҷми маводи таҳқиқотӣ, коркарди омории натиҷаҳои таҳқиқот ва интишорот тасдиқ мегардад. Дар таҳқиқоти мазкур масъалаҳои мубрами ташаккули кластерҳои пахта таҳлил гардида, тавассути маълумоти дақиқи минтақавӣ ва соҳавӣ асоснок карда шуда, пайдарпайии таҳқиқи назария, методология ва амалия дар сатҳи зарурӣ арзёбӣ гардидаанд. Ҳамчунин, тамоми масъалаҳо ва пешниҳодҳо бо далелу рақамҳои оморӣ, ҳисоботи вазорату идораҳои дахлдор вобаста ба мавзӯи таҳқиқгардида асоснок карда шудаанд. Хулоса ва тавсияҳо ба таҳлили илмии натиҷаи таҳқиқоти назариявӣ ва таҷрибавӣ асос меёбанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯи диссертатсия ба бандҳои зерини Шиносномаи феҳристи ихтисосҳои ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи ихтисоси 08.00.03 –Иқтисодиёти минтақавӣ ва ҳудудӣ мувофиқат мекунад: 1.2. Тақсимои ҳудудии захираҳои иқтисодӣ; ҷиҳатҳои назариявӣ, методӣ ва амалии ҷойгиркунии корхонаҳо, фирмаҳои бизнеси хурд ва миёна, кластерҳои иқтисодӣ, корхонаҳои бахши ҷамъиятӣ, хоҷагиҳои хонавода; 1.3. Ташкили ҳудуди иқтисодиёти миллӣ; таъсисёбӣ, фаъолият ва таҷдиди кластерҳои иқтисодӣ ва дигар низомҳои ҳудудӣ маҳаллии иқтисодӣ; 1.19. Самаранокии истифодаи омилҳои истеҳсолот дар ҳудудӣ иқтисодиёти минтақаҳо. Қонуниятҳо ва хусусиятҳои ташкил ва идоракунии сохторҳои иқтисодӣ дар минтақаҳо. Бартариятҳои мутлақ ва нисбии кластерҳои иқтисодии минтақавӣ; 1.24. Тараққиёти комплекси агросаноатӣ дар минтақаҳо, хусусиятҳои минтақавӣ ва ҳудудии инкишофи кишоварзӣ.

Саҳми шахсии довталаби дарачаи илмӣ дар таҳқиқот. Саҳми шахсии довталаб дар он муайян мегардад, ки иҷрои нақшаи кори диссертатсионӣ, аз ҷумла интиҳоби мавзӯ, асосноксозӣ, мақсад, вазифаҳо, мубрамият ва

аҳммамиятнокии он аз ҷониби диссертант иҷро гардидааст. Тавсияҳои кори илмӣ метавонанд ҳангоми татбиқи сиёсати кластерикунони минтақаҳо, рушди кластери пахта ва шаклҳои пешқадами муносибатҳои ҳамгироӣ ва кооператсияи истеҳсолот, таъмини фаъолияти самараноки соҳаи комплекси агросаноатӣ мавриди истифода қарор дода шаванд. Пешниҳоди алоҳидаи муаллиф ҳангоми татбиқи сиёсати агрозуқаворӣ, ҷорӣ намудани шаклҳои нав ва пешқадами кластерҳои пахта ва хочагидорӣ, самаранокии фаъолияти корхонаю ташкилотҳои занҷираи мазкур мавриди истифода қарор гирифтанд.

Ҳамчунин, коркарди илмӣ муаллиф дар раванди таълим дар Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон ҳангоми омӯзиши курсҳои таълимии “Иқтисодиёти КАС”, “Иқтисодиёти миллӣ” ва “Иқтисодиёти минтақавӣ” истифода бурда мешаванд.

Интишорот аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Вобаста ба маводи таҳқиқоти диссертатсионӣ 11 мақолаи илмӣ, аз ҷумла 6 - тои он дар маҷаллаҳои тақризшавандаи шомили феҳристи ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон интишор гардидааст, ки ҳаҷми умумии онҳо 4,6 ҷузъи ҷопиро ташкил медиҳад.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, ҳашт зербоб, хулоса ва пешниҳодот ва феҳристи адабиёти истифодашуда иборат буда, муҳтавои кор дар 179 саҳифаи матни компютерӣ баён гардидааст, ки шомили 18 ҷадвал, 4 диаграмма ва 6 расм мебошад. Феҳристи адабиёти истифодашуда номгӯи сарчашмаҳои мавриди истифода қароргирифта, аз ҷумла муаллифони ватанӣ ва хориҷиро дар бар мегирад.

ҚИСМИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Натиҷаҳои таҳқиқот. Дар муқаддима мубрамияти мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ асоснок карда шуда, дараҷаи азҳудшудаи масъалаи илмӣ арзёбӣ гардида, объект ва мавзӯи таҳқиқот, ҳадаф ва вазифаҳои он, асосҳои назариявӣ ва методӣ, навгониҳои илмӣ, аҳаммияти назариявӣ ва амалӣ муайян карда шудаанд.

Дар боби якум «Асосҳои назариявӣ ташаккули кластерҳои пахта дар шароити иқтисоди бозорӣ» ҷанбаҳои назариявӣ ва хусусиятҳои минтақавӣ ташаккули кластерҳои пахта, принципҳо ва функцияҳои асосии ташаккули кластерҳои пахта дар минтақа ва таҷрибаи хориҷӣ оид ба ташаккули кластерҳои пахта ва имконияти татбиқи он дар шароити минтақа баён гардидаанд.

Дар боби якуми рисола қайд карда шудааст, ки дар марҳилаи кунунӣ рушди иқтисодиёти минтақаҳо яке аз самтҳои асосии сиёсати иқтисодии минтақавӣ, нигоҳ доштан ва тараққӣ додани базаи мавҷудаи саноатӣ, ниғадорӣ неруи кадрӣ ва дар ин замина, таъмини рақобатпазирии иштирокчиёни бозори молу маҳсулоти насочиву дузандагӣ ба ҳисоб меравад. Дар ин раванд яке аз самтҳои ояндадори сиёсати аграрӣ-индустриалии давлат ин ташаккули муносибатҳои кластерӣ маҳсуб меёбад, ки он зарурати мустақам намудани фаъолияти хочагидорӣ, шаклҳои кооператсия ва ҳамгироиро дар соҳаҳои комплекси агросаноатӣ (КАС) тақозо менамояд. Ин раванд барои баланд бардоштани рақобатпазирии соҳаҳои комплекси агросаноатӣ ва самаранокии рушди истеҳсолоти кишоварзӣ аз ҷораҳои муҳим истифода бурда,

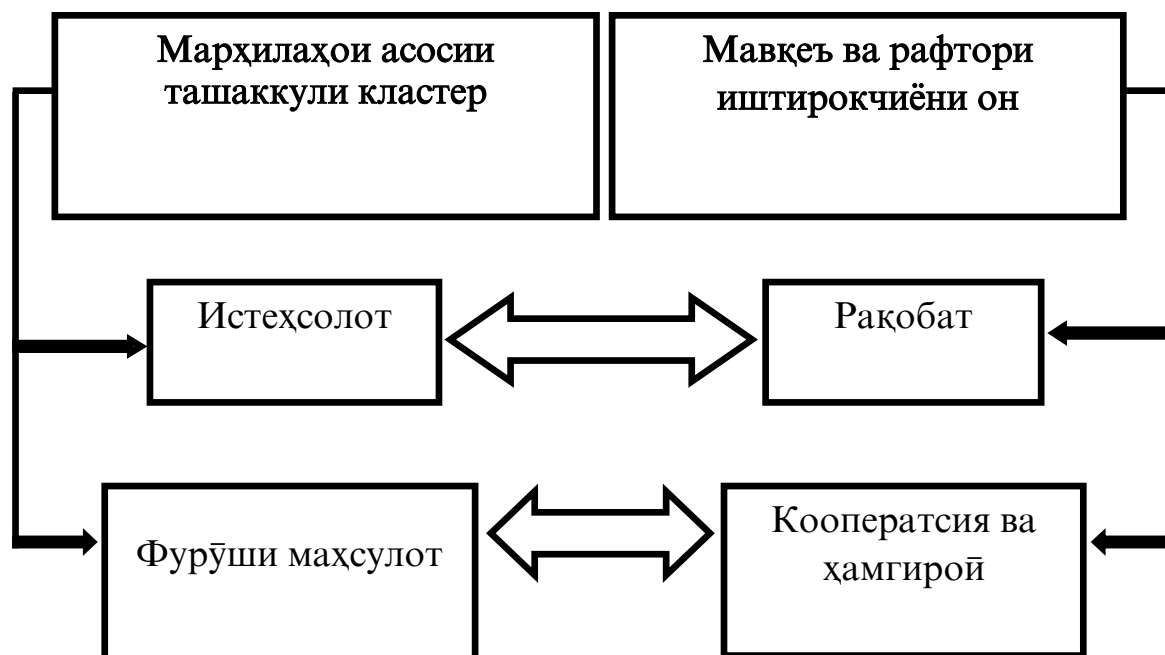
роҳҳои расидан ба ҳадафҳои рушди устувори иқтисодии миллии кишварро таъмин намуд.

Мафҳуми кластер аз калимаи англисии «cluster» гирифта шуда, маънояш даста, якҷояшавӣ ва гурӯҳи дастачамбонае мебошад, ки он дар асри XX ба арсаи илм ворид гардидааст. Кластер ба фаҳмиши гурӯҳбандии объектҳои ташкилӣ-истеҳсоли ва инноватсионӣ-ҳочагидорӣ шабоҳат дорад. Кластер дар адабии иқтисодӣ - ҳамчун комплекси соҳаҳои мебошад, ки аз як гурӯҳи муттаҳидшудаи бо ҳам алоқаманд дар ҳудудҳо ва минтақаҳо (бахусус ширкатҳо, корпоратсияҳо, донишгоҳҳо, бонкҳо ва ғайра) иборат буда, вазифаи таъминкунӣ, истеҳсол ва истеъмоли молу хизматрасониҳоро бо мақсади таъмини аҳолии кишвар ба роҳ мемонад. Аслан, мафҳуми кластер ба фаҳмиши гурӯҳбандӣ (классификатсия)-и объектҳои гуногуни моликият шабоҳат дорад.

Дар ин ҷода истеҳсолоти низоми агросаноатӣ мавқеи муҳим дошта, дар таъмини бозори дохилии минтақавӣ ва рушди соҳаи кишоварзӣ аз ҳисоби коркарди саноатии маҳсулоти пахтагӣ таъсири мусбат мерасонад. Истеҳсолоти агросаноатӣ маҷмуи соҳаҳои ба ҳам алоқаманд ва ҷараёни истеҳсоли муштаракӣ молу маҳсулот ва хизматрасоние мебошад, ки дар худ истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ, коркард, нигоҳдорӣ ва то ба истеъмолкунандаи ниҳой расонидани онҳоро дар бар мегирад. Ин ҷо занҷираи асосӣ соҳаи кишоварзӣ ба ҳисоб рафта, аз рушди он мавҷудияти дигар соҳаҳои комплекси агросаноатӣ дар минтақаҳои кишвар вобастагӣ дорад. Дар ин занҷира гурӯҳи соҳаҳо ва дигар корхонаҳои мустақили ҳочагидорӣ низ фаъолият менамоянд, ки кашонидан, нигоҳдорӣ, коркард ва фурӯши маҳсулоти кишоварзиро ба уҳда доранд. Дар ин раванд яке аз ҷораҳои муҳимми рушди минтақавӣ-соҳавӣ ин ташаккули кластерҳои пахта ба ҳисоб меравад.

Амалигардии муносибатҳои кластерҳои пахта дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, махсусан дар минтақаи Хатлон қобили қабул буда, дар маҷмуъ метавонад рушди иқтисодии минтақаро ба зинаи нави рушд барорад. Зеро минтақаи номбурда аз ҳисоби ҳудуд, шароитҳои табиӣ- иқлимӣ ва захираҳои меҳнатӣ яке аз минтақаҳои мусоид барои истеҳсоли пахта ва коркарди саноатии он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Аз дигар ҷониб, соҳаи саноати сабуки минтақаи Хатлон аллақай марҳилаи ташаккули ҳудро паси сар намуда, бо ибораи дигар, дар минтақа дар шароити имрӯза садҳо корхонаҳои насочиву дӯзандагӣ фаъолият карда истодаанд.

Ин ҳолат яке аз принципҳои асосии фарқкунандаи алоқамандии соҳаҳо ва иштирокчиёни кластерҳои пахта ба ҳисоб рафта, он метавонад дар дилхоҳ ҳолат барои ҳалли вазифаҳои дар назди онҳо гузошташуда муттаҳид шавад (расми 1).

Расми 1. Принципҳои асосии алоқаи байниҳамдигарии иштирокчиёни кластерҳои пахта дар минтақаҳои агросаноатӣ ва марҳилаҳои ташаккули онҳо

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Сохтори ташкилӣ-истеҳсолӣ ва инноватсионӣ-технологии марҳилаҳои асосии ташаккули кластерҳои пахта нишон медиҳад, ки он дар ҳамгироии соҳаҳои комплекси агросаноатӣ мақоми махсус дорад. Фақат ташаккули кластерҳои пахта дар минтақа имкон медиҳад, ки муттаҳидсозии корхонаҳои занҷираи истеҳсолӣ дар соҳаҳои комплекси агросаноатӣ ба таври дуруст ба роҳ монда шуда, корхонаҳои калон ба ҳайси локомативи асосӣ ва таъмини рақобати софи корхонаҳои хурду миёна хизмат намуда, ҳавасмандии молиявӣ-иқтисодӣ ва баланд бардоштани сифати молу маҳсулотро таъмин намояд.

Дар рисола оварда шудааст, ки кластери пахта дар шакли ҳамгироии минтақавии корхонаҳои иштироккунандаи он барои амалӣ намудани мақсадҳои дар назди онҳо гузошташуда, бо имконияти захираҳои маҳдуди иқтисодӣ дар якҷоягӣ бо корхонаҳои истеҳсолкунандаи маҳсулоти пахта, маҳсулоти тайёрро ба истеъмолкунандаи ниҳой пешниҳод менамояд. Хусусияти фарқкунандаи кластерҳои пахта аз дигар шаклҳои кластерҳои агросаноатӣ дар он аст, ки дар ин кластер на танҳо соҳаҳои истеҳсолкунандаи ашёи хом, балки соҳаҳои хизматрасонӣ-таъминотӣ, техникӣ-технологӣ, идоракунии сифати молу маҳсулот ва соҳибқориҳои инноватсионӣ (илму техника ва технология)-ро бо ҳам мепайвандад.

Барои дарки воқеии ташаккули кластерҳои пахта мо бояд ба фаҳмиши мафҳумҳои кластер ва ҳаммаъноии зернизомии он сарфаҳм равам. Мафҳуми «зернизом» ва «кластер» ин мафҳумҳои ба ҳам монанд, вале дар навбати худ, фарқкунанда ҳам мебошанд (ҷадвали 1).

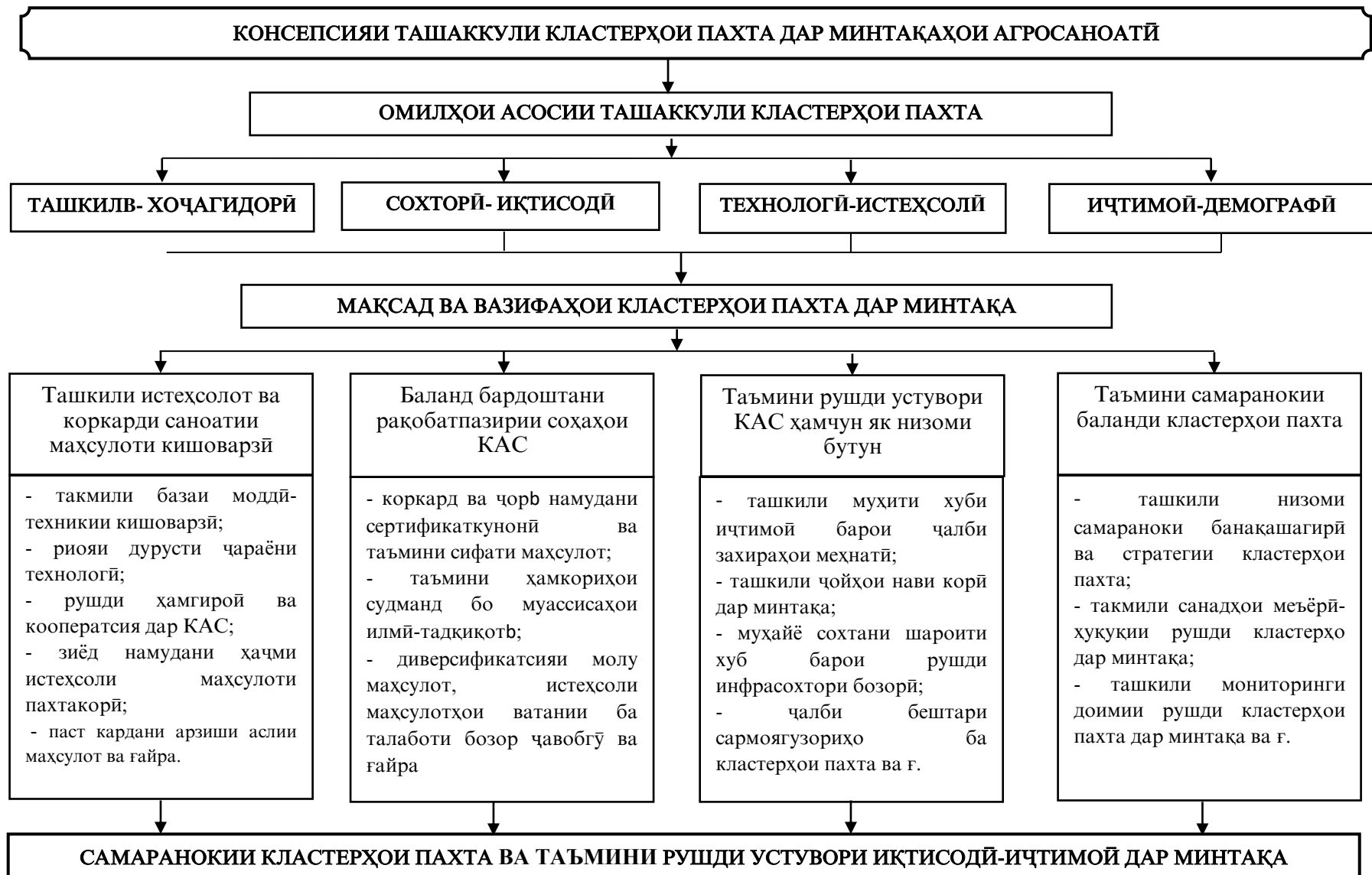
Ҷадвали 1. - Муқоисаи мафҳуми «зернизом» ва «кластер» дар шароити минтақа

Нишондиҳандаҳо	Зернизом	Кластер
Категория	Занчираи технологии истеҳсолот	Марҳилаи баланди рушди зернизом аз нуқтаи назари сатҳи кооператсия ва ҳамгирӣ, эҳтимолияти наздикшавии минтақа ва соҳаи иқтисодӣ-иҷтимоии он
Мавқеъ дар иқтисодиёти минтақа	Мақоми махсус дар низоми КАС-и минтақа	Мақоми махсусро дар иқтисодиёти минтақа ишғол намуда, муҳаррики рушди соҳаҳои КАС-и минтақа ва иқтисодиёти миллӣ мебошад
Вазифаҳои асосӣ	Таъмини аҳолии минтақа бо маҳсулоти баландсифат	Баланд бардоштани рақобатнокии иқтисодиёти минтақа бо роҳи истеҳсоли маҳсулоти баландсифати ватанӣ ва фурӯши онҳоро берун аз минтақа таъмин менамояд
Ҷамъбасти низоми идоракунии	Самаранокии амалкарди ҳамаи субъектҳои алоҳидаи зернизом	Самаранокии кластери пахта дар минтақаҳои агросаноатӣ, ки дар амалӣ намудани лоиҳаҳои сармоягузорӣ иштирок менамоянд

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти ватанӣ ва хориҷӣ

Аз ин хотир, ташаккули кластерҳои пахта дар минтақаҳои агросаноатӣ ба иштирокчиёни худ имкон медиҳад, ки дараҷаи баланди тахассусиро касб намуда, ба рушди соҳибкорӣ дар минтақа саҳми калон гузошта, талаботи бозори озуқаворӣ ва саноатиро дар минтақаҳои кишвар бо маҳсулоти агроозуқаворӣ таъмин намоянд, ки он аз омилҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ, табиӣ-иқлимӣ ва технологӣ-истеҳсолӣ вобастагии калон дорад.

Ба андешаи муаллиф, кластерҳои пахта ҷалби бештари сармоягузориҳои хориҷӣ ва додугирифтӣ иттилоотӣ-технологӣ, рушди муносибатҳои ҳамгирӣ ва кооператсия, шуғли пурмаҳсули кориро дар минтақа таъмин намуда, дорои имконияти баланди самаранокӣ дар миқёси минтақа мебошад (расми 2).

Расми 2. Концепсияи ташаккули кластерҳои пахта дар минтақаҳои агросаноатӣ дар шароити муосир
Сарчашма: таҳияи муаллиф

Омилҳои мазкур ба рушди иқтисодиёти минтақа дар заминаи истифодаи самараноки муносибатҳои ҳамгирӣ ва кооператсияи истеҳсолот, коркард ва истифодаи технологияҳои пешқадами истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ, инчунин, иқтидори захиравӣ-табии минтақа мусоидат менамояд. Ин ҳолат ба ташаккули кластерҳои пахта дар минтақаҳои агросаноатӣ дар бахши истеҳсол, коркард ва фурӯши маҳсулоти кишоварзӣ, таъмини ашёи хоми саноатӣ ва то ба истеъмолкунандаи ниҳой расонидани он мусоидат менамояд.

Бо мурури замон кластерҳои пахта омили ҷалби бештари сармояҳои берунӣ, маблағгузориҳои калони ғайрибучетӣ ва идораи самараноки истеҳсолот, зиёдшавии шумораи андозсупорандагон ва заминаи махсуси андозбандӣ, зиёд шудани ҷойҳои нави корӣ, пайдоиши воситаи хуби амалӣ намудани бизнесҳои муштарак ва боиси бозсозии сохтори минбаъдаи иқтисодиёти минтақа мегардад. Ба сифати унсури (маркази) кластерҳои пахтаи соҳаи кишоварзӣ ширкатҳои бузург баромад намуда, миёни онҳо рақобати солим нигоҳ дошта мешавад, ки бо ин хусусиятҳои вай аз картел ё гурӯҳҳои молиявӣ-саноатӣ фарқияти ҷиддӣ дорад.

Низоми ташкили рақобатнокии корхонаю ташкилотҳои низоми агросаноатӣ, истеҳсолкунандагон, таъминкунандагон ва харидоронро барои ташкили махсусгардонии истеҳсолот, кооператсия ва ҳамгирӣ бештар ҷалб менамояд. Дар ин раванд гурӯҳбандии функсияҳо ва принципҳои асосии ташаккули кластерҳои пахта, ки он ба самаранокии истеҳсолоти комплекси агросаноатӣ ва рушди иқтисодиёти минтақа, дар маҷмуъ мусоидат менамояд (расми 3).

Муаллиф қайд мекунад, ки барои минтақаҳои агросаноатии Тоҷикистон таҷрибаи ҳам кишварҳои рушдкардаи иқтисодӣ ва ҳам кишварҳои рӯ ба тараққӣ, ки дар бахши ташаккули кластерҳои пахта ва самаранокии истифодаи захираҳои табиӣ-захиравии минтақа ба натиҷаҳои назаррас ноил гардидаанд. Дар рисола таҷрибаи ташаккули кластерҳои пахта дар ИМА, Иттиҳоди Аврупо ва Ҷопону Чин ва аксарияти кишварҳои собиқ Шуравӣ, ба монанди Россия, Қазоқистон, Ўзбекистон ва дигар кишварҳо дида баромада шудааст. Натиҷаи таҳлили таҷрибаи хориҷӣ нишон медиҳад, ки дар ташаккули кластерҳои пахта ва коркарди саноатии ашёи хоми пахта дастгирии давлатии рушди минтақаҳои агросаноатӣ ва алоқаҳои ҳамгирӣҳои амудӣ ғайриимкон мебошад.

Таъини даҳсолаҳои охир нақши давлат дар кишварҳои рушдкардаи иқтисодӣ дар ҳалли масъалаҳои танзими давлатӣ, самаранокии фаъолияти дастаҷамъонаи иштирокчиёни занҷираи истеҳсолии он бо мақсади ба даст овардани самаранокии синергетикӣ хеле афзудааст. Вазъи корхонаҳои пахта муайянкунандаи нишондиҳандаҳои асосии рушди иқтисоди минтақа ва сатҳи некуаҳволии мардум ба шумор рафта, сиёсати кластерикунонӣ, дар мадди аввал, барои баланд бардоштани вазъи иҷтимоии аҳоли равона карда мешавад.

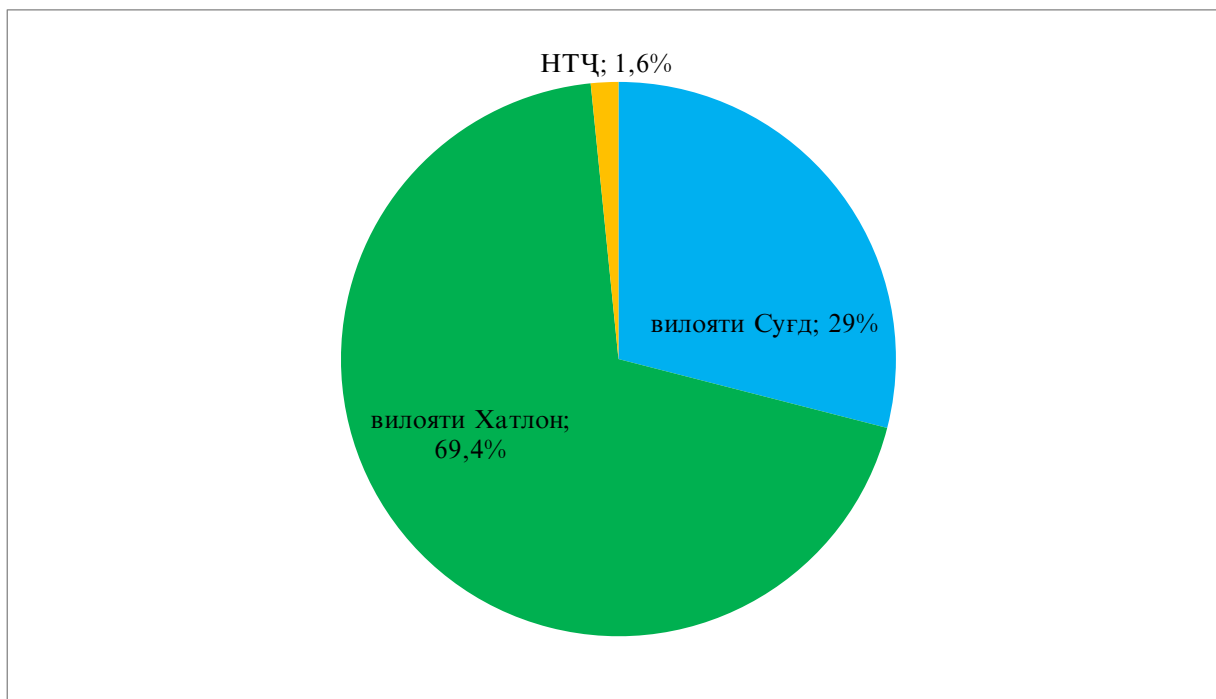
Расми 3. Принципҳо ва функцияҳои асосии ташаккули кластерҳои пахта дар минтақаҳои агросаноатии кишвар
Сарчашма: таҳияи муаллиф

Дар боби дуюм «Таҳлили вазъи самаранокии фаъолияти кластерҳои пахта дар минтақаи Хатлон» ҳолати кунунии рушди соҳаҳои комплекси агросаноатӣ дар минтақаи Хатлон ва арзёбии самаранокии кооператсия ва ҳамгирӣ дар ташаккули кластерҳои пахтакорӣ минтақаҳои агросаноатӣ баррасӣ гардидааст.

Вилояти Хатлон соли 1992 ташкил гардида, маркази он шаҳри Бохтар мебошад. Масоҳаташ 24,7 ҳазор км мураббаъ буда, он 17,5%-и ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистонро ташкил медиҳад. Шумораи аҳолии вилоят ба 3530,0 ҳазор нафар баробар буда, зичии аҳоли ба ҳисоби миёна ба майдони 1 км мураббаъ 142,9 нафарро ташкил дода, он минтақаи аграрӣ-саноатӣ ба ҳисоб меравад ва ба ду минтақа: минтақаи Вахш ва Кӯлоб тақсим карда шудааст. Шӯғли асосии мардуми минтақа кишоварзӣ ба ҳисоб рафта, дар минтақа 175 корхона ва коргоҳи пахтазакунӣ, 33 корхона ва коргоҳи дӯзандагӣ ва 6 корхонаи ресандагӣ фаъолият дорад.

Рушди соҳаи пахта, дар навбати худ, бахши муҳимми соҳаи кишоварзии минтақа ба ҳисоб рафта, дар ташаккули кластерҳои агросаноатии вилояти Хатлон мақоми махсус дорад. Вай дар худ зернизомҳои зиёдеро гирд оварда, аз раванди парвариш, чамбоварии ҳосил, коркарди саноатии пахта, нассочӣ ва дӯзандагӣ, ки он аз якҷанд функция ва занҷираи истеҳсоли таркиб ёфта, ба як объекти бутуни истеҳсоли маҳсулоти ниҳой, яъне пахта муттаҳид мегардад. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки вилояти Хатлон минтақаи калонтарини пахтакорӣ ҷумҳурӣ ба ҳисоб рафта, 69,4% ҳосили ин маҳсулот маҳз дар ҳамин минтақа чамбоварӣ карда мешавад (диаграммаи 1).

Диаграммаи 1.- Ҳиссаи минтақаҳои ҷумҳурӣ дар чамбоварии ҳосили пахта дар соли 2021, бо %

Сарчашма: Кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон: Маҷмӯаи оморӣ. - Душанбе, 2022.- С. 155-156.

Аз рӯйи андоза ва самти фаъолият онҳо аз ширкатҳои миёна ва бузурги ҳамгироии амудӣ, ширкатҳои миёнаи истеҳсоли (аз даврони Шуравӣ меросмонда) ва корхонаҳои ҳозиразамони шахсӣ иборат мебошанд, ки дар бозори дохилии кишвар ҳиссаи хурдро соҳибанд. Имрӯз корхонаҳои насочӣ ва дӯзандагии минтақаи Хатлон ба истеҳсоли номгӯи зиёди маҳсулоти пахтагӣ машғул буда, барои содироти маҳсулоти пахтагӣ, ба мисли либосҳои кӯдакона, мактабӣ ва ҳарбӣ нигаронида шудаанд.

Қисмати дигари бахши пахта ин занҷираи технологияи коркарди саноатии пахтаи хом ва бахши насочию дӯзандагӣ дар раванди кластерикунони пахта ба ҳисоб меравад. Таҳлили раванди марҳилаи аввали коркарди пахтаи хом зарурати омӯзиши фаъолияти корхонаҳои коркарди саноатии нахи пахтаро ба миён меорад. Яке аз нишондиҳандаҳои асосии рушди минтақаи Хатлон ин содироти маҳсулоти агросаноатӣ ба ҳисоб меравад, ки дар ҳиссаи МММ вилоят дар соли 2022 чунин мебошад: нахи пахта - 33%, маҳсулоти абрешимӣ - 25%, калобаи ришта - 45,6% (ҷадвали 2).

Ҷадвали 2. - Содироти маҳсулоти асосии агросаноатӣ дар минтақаи Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон

Номгӯи маҳсулот	Солҳо						2021/ 2015 %
	2015		2020		2021		
	ҳазор доллари ИМА	бо %	ҳазор доллари ИМА	бо %	ҳазор доллари ИМА	бо %	
Нахи пахта	50470,5	81,7	39685,2	52,0	45239,3	46,4	89,6
Меваҳои хушк	1381,2	2,3	258,8	0,3	955,2	1,0	69,2
Пиёз	743,1	1,2	2259,8	3,0	1051,2	1,1	141,5
Калобаи ришта	521,0	0,8	31164,3	40,8	44514,2	45,6	8,5м
Ангур ва шарбатҳои он	2662,7	4,3	140,2	0,2	1855,5	1,9	69,7
Гелос, шафтолу, зардолу	511,8	0,8	49,0	0,07	105,7	0,1	20,7
Меваҳои сабзавот	5449,5	8,9	2755,4	3,6	3834,9	3,9	70,4
Дигар меваҳои тару тоза	-	-	1,8	0,03	4,8	0,01	-
Ҷамагӣ	61739,8	100	76314,5	100	97560,8	100	158,0

Сарчашма: Омори солони вилояти Хатлон дар солҳои 1991-2021. Маҷмӯаи оморӣ. – Бохтар, 2022. - С.187.

Қайд кардан зарур аст, ки корхонаҳои коркарди саноатии пахта қисмати зиёдатии маҳсулоти пахтаро дар ихтиёри худ барои коркарди оянда мемонанд, ки он ба самаранокии фаъолияти хоҷагиҳои минтақа таъсири манфӣ мерасонад. Марҳилаи дигари хеле муҳимми рушди пахтакории минтақа ин коркарди саноатии насочӣ ва дӯзандагӣ ба ҳисоб меравад, ки нишондиҳандаҳои асосии он дар ҷадвали 3 оварда шудааст.

Яке аз самтҳои асосии ташаккули кластерҳои пахта ин дастгирии давлатии соҳаи пахта ва комплекси агросаноатӣ, дар маҷмӯе шароити минтақаҳои агросаноатӣ ба ҳисоб меравад. Низоми агросаноатӣ дар баланд бардоштани самаранокии рушди кластерҳои пахта ва рақобатнокии иштирокчиёни он нақши асосӣ мебошад. Дар ин раванд, якчанд омилҳои ҳастанд, ки ба хусусияти хоси соҳаи рушди комплекси агросаноатӣ, бахусус соҳаи кишоварзӣ марбут буда, даҳлати давлат дар раванди ташаккули кластерҳои пахтаи агросаноатӣ шартҳои муҳим мебошад.

Чадвали 3.- Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти нассоҷӣ ва дӯзандагӣ дар вилояти Хатлон (дар шакли натуралӣ)

Нишондиҳандаҳо	Солҳо								2021/ 2010, бо %
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
Нахи пахта (ҳазор тонна)	61,3	64,3	53,4	70,9	55,0	55,4	57,6	55,6	90,7
Чигит (ҳазор тонна)	104,5	102,9	82,8	114,3	84,4	85,7	92,2	84,0	80,4
Тибити пахта (тонна)	2060	2239	2250	2611	6401	1543	1098	815	39,6
Тораки пахта (тонна)	1545	1423	927	1024	1099	824	1347	1653	107,0
Пат (тонна)	1088	1038	784	961	900	755	1142	1318	121,1
Пахта (тонна)	49	4260	5566	5257	5202	16582	27871	27222	55,5м
Қалобаи пахтагин (тонна)	1456	386	2627	8759	15399	17400	14105	17785	122,4
Ресмони абрешими хом (тонна)	5,6	2,1	1,8	1,8	0,8	0,1	-	-	-
Маводи нобофта (ҳазор метри мураббаъ)	119	-	-	-	98	82,2	103	111	93,3
Қолин ва маснуоти қолинӣ (ҳазор метри мураббаъ)	-	89,9	14,0	-	0,3	-	-	-	-
Чӯробу пайпоқ (ҳазор чуфт)	-	919	2034	2716	4581	3015	227	2795	-
Маҳсулоти кашбофӣ (ҳазор дона)	-	-	-	-	-	-	29,0	105,0	-

Сарчашма: Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон: 30 - соли Истиқлолияти давлатӣ. Маҷмӯаи оморӣ.-Душанбе 2021. – С-99-110, Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маҷмӯаи оморӣ. -Душанбе 2022. - С-57, 61

Дар боби сеюм «Самт ва роҳҳои асосии баланд бардоштани самаранокии кластерҳои пахта дар минтақаи Хатлон» дастгирии давлатии ташаккули кластерҳои пахта дар шароити минтақа, фаъолгардонии ҷалби сармоягузориҳо ба ташаккули кластерҳои пахта дар минтақа, самт ва роҳҳои асосии баланд бардоштани самаранокии фаъолияти кластерҳои пахта дар минтақаи Хатлон мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор гирифтаанд.

Дар рисола оварда шудааст, ки дар татбиқи ин ҳадафҳо нақши давлат хеле назаррас буда, барои ташаккули кластерҳои пахта дар минтақаҳои агросаноатӣ, рушди иқтисодӣ-иҷтимоии кишвар мусоидат менамояд. Ҳалли масоили мазкур зарурати дастгирии давлатии ташаккули кластерҳои пахтакориро дар минтақаҳои кишвар тақозо намуда, он барои баланд бардоштани ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти занҷираи мазкур ва таъмини сифати зиндагии шоистаи аҳоли равона карда шудааст. Дар расми 4 дар асоси омӯзиш ва таҳлили асарҳои олимони ватанӣ ва хориҷӣ механизмҳо, усулҳо ва фишангҳои асосии дастгирии давлатии ташаккули кластерҳои пахта оварда шудааст.

Низоми пешниҳодшудаи чораҳои мазкур оид ба таҳияи механизми танзими давлатии рушди кластерҳо дар минтақа барои таъмини аҳоли бо маҳсулоти агроозуқаворӣ ва саноатӣ шароити мусоид фароҳам меорад. Татбиқи чораҳои андешидашуда, дар навбати худ, имкон медиҳад, ки на танҳо рушди кластерҳои пахта, балки тамоми комплекси аграрию саноатӣ дуруст ба роҳ монда шуда, ба рушди устувори минтақаҳои кишвар заминаҳои мусоид фароҳам оварда шавад.

Дар рисола оварда шудааст, ки яке аз самтҳои асосии ташаккули кластерҳои пахта ин ҷалби сармоягузориҳо ба соҳаҳои комплекси агросаноатӣ ва самаранокии фаъолияти занҷираи кластерҳои истеҳсолии пахта дар минтақа мебошад. Татбиқи амалии стратегияи рушди устувори минтақаҳои кишвар ва самаранокии ташаккули кластери пахта ба ҷалби фаъоли сармоягузориҳо ба рушди соҳаҳои комплекси агросаноатӣ ғайриимкон мебошад. Дар ин самт, яке

аз фишангҳои муҳим ин ҷалби маблағҳои ғайрибюджетӣ ва сармояи хориҷӣ ба рушди минтақа ба ҳисоб меравад. Аз ин рӯ, ҷалби ғаёли сармоягузориҳо дар ташаккули кластерҳои пахта ва рушди устувори минтақаҳо дар маҷмуъ муҳим арзёбӣ мегардад.

Расми 4. Нақшаи механизми дастгирии давлатии ташаккул ва рушди кластерҳои пахта дар минтақаҳои кишвар

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то давраи соли 2030 ва ҳам Барномаи миёнамуҳлати рушди иқтисодӣ-иҷтимоии минтақаҳои кишвар барои солҳои 2020-2025 барои таъмини сармоягузорию рушди бахши ҳақиқии иқтисодиёт, бахусус, рушди кластерҳои агросаноатӣ диққати махсус дода шудааст. Таносуби ҳаҷми сармоягузориҳо дар ММД, ки дар сенарияҳои дурнамои рушди иқтисоди миллии кишвар нишон дода шудаанд, далели илман асоснок будани назари коршиносони ватанӣ ва ҳамтоёни хориҷии онҳо буда метавонад.

Дар ин ҷода дар сиёсати минтақавии сармоягузорӣ принципҳои амалкунандаи он бояд такмил дода шуда, шароитҳои нав ва ҷалби технологияи нави инноватсионӣ ба рушди кластерҳои пахта муҳим арзёбӣ мегардад. Дахлати давлат то он замоне зарур мебошад, ки бахши мазкур ба ҳадди ақалли рушд расида, ниҳодҳои давлатӣ низ бояд дар занҷираи истеҳсоли хизматрасонии кластерҳои пахта ғаёлона иштирок намоянд. Барои амалӣ гардонидани чунин сиёсати минтақавӣ мебояд, ки стратегияи рушди давлатии

кластерҳои пахта куллан тағйир дода шуда, он бояд ба талаботи самаранокии молиявӣ-иқтисодии иштирокчиёни он ҷавобгӯ буда, дар амали намудани стратегияи рушди иқтисодиёти миллии кишвар хизмат намояд.

Барои ташаккули кластерҳои агросаноатӣ, аз ҷумла кластерҳои пахта, ҷалби бештари сармояҳои ватанӣ ва хориҷӣ хеле муҳим арзёбӣ мегардад. Аз ин хотир, дар минтақаи Хатлон 3 гурӯҳи кластерҳои пахта ташкил карда шудааст, ки онҳо шахру ноҳияҳои вилоятро фаро гирифтаанд, аз ҷумла кластери 1 (ноҳияҳои Ҳамадонӣ, Фархор, Кӯлоб, Восеъ); кластери 2 (ноҳияҳои Дӯстӣ, Балхӣ, Ҷайхун ва Панҷ) ва кластери 3 (ноҳияҳои Қубодиён, Шаҳритуз ва Н. Хусрав). Илова бар ин, дар минтақа ба таври таҷрибавӣ кластери пахтаи ҚДММ «Ҷунтай-Данғара Син Силу Текстил» зиёда аз даҳ сол аст, ки фаъолият менамояд.

Дар рисолаи илмӣ мо нишондиҳандаҳои самаранокии сармоягузорию дар кластери 1-и минтақаи Хатлон дида баромадем (ҷадвали 4).

Ҷадвали 4. - Нишондиҳандаҳои самаранокии сармоягузорию дар кластерҳои пахтаи минтақаи Хатлон

Нишондиҳандаҳо	Солҳо		2025 / 2021 (+, -)
	2021	2025	
КЛАСТЕРИ 1 (ноҳияҳои Ҳамадонӣ, Фархор, Кӯлоб ва Восеъ)			
ИСТЕҲСОЛИ ПАХТА			
Ҳаҷми сармоягузорию, млн сомонӣ	331,0	397,2	+66,2
Майдони кишт, ҳазор га	26,1	27,6	+1,5
Ҳосилнокӣ, с / га	21,9	40,9	+19
Ҳосили умумӣ, ҳазор тонна	57,1	112,8	+55,7
Хароҷоти истеҳсолий, млн сомонӣ	180,3	355,5	+175,2
Нархи фурӯш, ҳазор сомонӣ / т	10,5	14,2	+3,7
Ҷоидаи умумӣ, млн сомонӣ	419,2	1169,0	+749,8
Дараҷаи даромадноқӣ, %	23,2	32,9	+9,7
КОРКАРДИ НАҲИ ПАХТА			
Барориши наҳи пахта, ҳаз. Тонна	18,0	37,1	+19,1
Хароҷоти умумӣ, млн сомонӣ	321,2	670,9	+349,7
Ҷоидаи соф, млн сомонӣ	138,2	416,2	+278
Дараҷаи даромадноқӣ, %	43,0	62,0	+19
КОРКАРДИ НАҲИ ПАХТА БА РИШТА			
Ҳаҷми умумии истеҳсоли ришта, ҳаз тонна	15,3	31,8	+16,5
Хароҷоти истеҳсоли ришта, млн сомонӣ	275,7	641,8	+366,1
Ҷоидаи соф, млн сомонӣ	183,0	450,8	+267,8
Дараҷаи даромадноқӣ, %	59,4	70,9	+11,5
КОРКАРДИ РИШТА БА МАТОЪ			
Ҳаҷми умумии матои истеҳсолшуда, млн м ²	64,9	135,0	+70,1
Хароҷот барои истеҳсоли матоъ, млн сомонӣ	369,9	804,6	+434,4
Ҷоидаи соф, млн сомонӣ	610,7	1385,1	+774,4
Дараҷаи даромадноқӣ, %	65,0	72,1	+7,1

Сарчашма: ҳисоби муаллиф аз рӯи маълумоти Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон

Нишондиҳандаҳои ҷадвали 4 нишон медиҳад, ки дар натиҷаи ҷалби сармоягузориҳои иловагӣ ба кластери мазкур истеҳсоли пахта, коркарди маҳсулоти ниҳой ва дараҷаи даромадноқӣ нисбати дигар кластерҳои пахта

баланд шудааст. Агар фоидаи соф дар кластери мазкур соли 2021 - 419,2 млн сомониро ташкил дода бошад, пас он дар соли 2025-ум - ба 1169,0 млн сомони ё 2,8 маротиба зиёд гардидааст.

Дарачаи даромаднокии аз ҳама баланд дар коркарди ришта ба матоъ ба назар мерасад, ки он агар дар соли 2021 ба 65,0% баробар бошад, пас дар соли 2025 мутаносибан 72,1%-ро ташкил мекунад, ки он, пеш аз ҳама, аз ҳисоби баланд шудани сифати матои истеҳсолшаванда ва истифодаи технологияи пешқадам дар коркарди он вобаста мебошад.

Дар рисола қайд карда шудааст, ки механизми рушди кластерҳои пахта дар минтақа ҳадафҳои муайяни худро дорад, ки он аз принцип ва пайдарҳамии фаъолияти иштирокчиёни занҷираи он маншаъ мегирад. Самаранокии иқтисодии кластери мазкур тавассути механизми муайяни ташкилӣ-хоҷагидорӣ ва инноватсионӣ-иқтисодӣ, функцияи ҳар як иштирокчии он дар раванди кластерикунонӣ баҳогузорӣ карда шуда, аз раванди ташкилӣ-истеҳсолӣ ва ҳиссаи ҳар яки онҳо дар самараи бадастоварда муайян карда мешавад. Самараи мазкур пайдарҳамии мантиқӣ ва комплексии ҳамаи иштирокчиёни кластери пахта ва зеркомплексҳои онро, дар маҷмӯъ нишон медиҳад.

Дар рисола самаранокии иқтисодии истеҳсолӣ-захиравии рушди кластерҳои пахтаи минтақавиро дар доираи ҳамгироӣ дар мисоли ҶДММ «Ҷунтай-Данғара Син Силу Текстил»-и вилояти Хатлон мавриди таҳлил ва омӯзиш қарор додашудааст. Ба функцияҳои ин сохтор истеҳсоли пахта, омодакунии он, коркарди аввала ва дуҷумбораи истеҳсолӣ, нигоҳдорӣ ва фурӯши он дохил мешавад. Маҳсулоти ниҳоии сохтори кластери мазкур аз истеҳсолоти бофандагӣ, рангуборкунӣ ва дӯзандагӣ иборат мебошад.

Кластери минтақавии мазкур аз лиҳози иқтисодии истеҳсолӣ-технологӣ дар Осиёи Марказӣ беназир буда, дар ҳамкорӣ бо сармоягузoronу мутахассисони Ҷумҳурии Мардумии Чин бунёд шуда, бо пешрафтатарин технологияи нави коркарди пахта ва тавлиди маҳсулот аз ширкатҳои бонуфузи Чин, Швейтсария ва Олмон мучаҳҳаз гардонидани шудааст. Вай яке аз кластерҳои бузурги пахтаи минтақаҳои агросаноатӣ дар вилояти Хатлон ба ҳисоб меравад, ки дар минтақаи озоди иқтисодии “Данғара” ҷойгир шуда, ки бо иқтисодии солони коркарди 52 ҳазор тонна пахта фаъолият менамояд. Барои муайян намудани самаранокии иқтисодии кластерҳои пахта аз формулаи зерин истифода бурда шудааст:

$$C_{\text{икт.}} = N_{\text{и}} - X (X_1 + X_2 + X_3 + X_4 + X_5 + \dots + X_n); \quad (1).$$

Дар ин ҷо, $C_{\text{икт.}}$ – самаранокии иқтисодии кластерҳои пахта, $N_{\text{и}}$ – натиҷаи истеҳсоли аз фурӯши маҳсулот; X – ҷамъи хароҷотҳо барои истеҳсоли кластерҳои пахта; X_1 - хароҷотҳо барои истеҳсоли пахта; X_2 – хароҷотҳо барои коркарди нахи пахта; X_3 – хароҷотҳо барои коркарди ришта; X_4 – хароҷотҳо барои истеҳсоли матоъ; X_5 - хароҷотҳо барои истеҳсоли маҳсулоти тайёр; n - шумораи корхонаҳо ва ташкилотҳо ва ширкатҳои, ки дар занҷираи кластерҳои пахта иштирок менамоянд.

Барои муайян намудани самаранокии иқтисодии кластерҳои пахта нишондиҳандаи дараҷаи даромаднокии он хеле муҳим арзёбӣ мегардад, ки онро бо формулаи зерин муайян мекунанд:

$$D_d = \frac{\Phi_c}{X_{ист}} \times 100\%; \quad (2).$$

Дар ин ҷо D_d - дараҷаи даромаднокии кластерҳои пахта; Φ_c - Ҷоида аз ғуруши маҳсулоти кластер; $X_{ист}$ – хароҷоти истеҳсоли.

Дар мисоли нишондиҳандаҳои самаранокии иқтисодии кластери пахтаи ҚСП «Чунтай-Данғара Син Силу Текстил» дараҷаи даромаднокии он чунин мебошад:

$$D_d = \frac{321,4 \cdot 100}{734,8} = 43,7\%;$$

Дар ҷадвали 5 нишондиҳандаҳои асосии самаранокии иқтисодии кластери пахтаи агросаноати дар мисоли ҚСП "Чунтай Данғара Син Силу Текстил" оварда шудааст.

Ҷадвали 5. - Нишондиҳандаҳои самаранокии иқтисодии кластери пахта дар ҚСП «Чунтай-Данғара Син Силу Текстил»

Нишондиҳандаҳо	СОЛҲО				2022/ 2016 (+.-)
	2016	2020	2021	2022	
Майдони кишти пахта, ҳазор га	6000	6600	6600	6600	+600
Ҳосилнокӣ, с / га	30,8	34,2	36,1	37,6	+6,8
Ҳосили умумӣ, ҳазор тонна	18480	21135	23140	24830	+6350
Барориши нахи пахта, тонна	5969	7947	8793	9550	+3581
Ҳаҷми умумии истеҳсоли ришта, тонна	4793	6739	7500	8184	+3391
Ҳаҷми умумии матоъи истеҳсолшуда, млн м ²	17,3	24,9	28,4	31,1	+13,8
Арзиши маҳсулоти тайёр, ҳазор сомонӣ	637,6	885,7	970,8	1056,2	+418,6
Ҳамагӣ хароҷоти истеҳсоли, млн сомонӣ, аз ҷумла:	493,5	623,4	680,0	734,8	+241,3
-барои истеҳсоли пахта, млн сомонӣ	53,4	63,1	70,8	78,2	+24,8
-коркарди нахи пахта, млн сомонӣ	107,9	135,3	148,9	160,6	+52,7
-коркарди нахи пахта ба ришта, млн сомонӣ	99,3	139,0	153,9	167,0	+68,6
-коркарди ришта ба матоъ, млн сомонӣ	102,1	142,3	162,4	176,9	+74,8
- истеҳсоли маҳсулоти тайёр, млн сомонӣ	130,8	142,3	144,0	152,1	+21,3
Ҷоидаи умумӣ, млн сомонӣ	180,1	262,3	290,8	321,4	+141,3
Дараҷаи даромаднокӣ, %	36,5	42,1	42,8	43,7	+7,2

Сарчашма: ҳисоби муаллиф аз рӯи ҳисоботи даврии ҚСП «Чунтай Данғара Син Силу Текстил», 2023. - 34с.

Аз ҷадвали 5 бармеояд, ки арзиши иловашуда барои занҷири дуҷум ва сеҷуми кластерҳои пахтаи мазкур, дараҷаи даромаднокии корхонаҳои ҳамгироии он ба ҳисоби миёна дар соли 2022 43,7%-ро ташкил медиҳад, ки дар мавриди ҳамкориҳои судманди корхонаҳои кишоварзӣ, корхонаҳои саноатии коркарди ашёи хоми пахта ва ҷалби бештари сармоягузориҳои самаранокии иқтисодии он метавонад 5-6 маротиба баланд гардида, ба рушди устувори иқтисодӣ-иҷтимоии минтақа заминаҳои мусоид фароҳам орад.

ХУЛОСА ВА ПЕШНИҲОДОТ

Дар асоси тадқиқоти гузаронидашуда хулосаю пешниҳодҳои худро ба таври зайл роҳандозӣ намудем:

Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

1. Омӯзиши ҷанбаҳои назариявии ташаккули кластерҳои пахта бо назардошти хусусиятҳои хоси минтақавӣ нишон медиҳад, ки кластерикунонӣ дар ташкили занҷираи ташкилӣ-истеҳсоли яке аз унсурҳои муҳимми рушди

устувори минтақа, таъмини иқтисодии инноватсионӣ, ҷалби бештари сармоягузориҳо ва баланд бардоштани рақобатпазирии соҳаҳои комплекси агросаноатӣ ба ҳисоб меравад. Аз ин хотир, ташаккули кластерҳои пахта ва дар заминаи он таъмини истеҳсоли ҳарчи зиёди маҳсулоти низоми агросаноатӣ ва сатҳи сифати зиндагии аҳоли дар минтақаҳои кишвар яке аз вазифаҳои асосии илми иқтисодӣ ба ҳисоб меравад. Ҳалли масъалаҳои мазкур аз ташкили чорабиниҳои дастаҷамъонаи ташкилӣ-хоҷагидорӣ, истеҳсоли-инноватсионӣ ва молиявӣ-иқтисодии ташаккули кластерҳои пахта вобастагии калон дорад [1-М].

2. Методологияи ташаккули кластерҳои пахта нишон медиҳад, ки арзёбии принципҳо ва функсияҳои асосии амалкарди он дар шароити минтақа, ки аз баҳои услубӣ-методии муносибатҳои кооперативӣ-ҳамгирӣ, баланд бардоштани ҳосилнокӣ ва ҷамъовариҳои пахта, таъмини рақобатпазирии иштирокчиёни занҷираи кластерҳои мазкур ва амсоли инҳо маншаъ мегирад. Бо назардошти ин ҷараёнҳо бояд раванди истеҳсол, коркард, нигоҳдорӣ ва то ба истеъмолкунандаи ниҳой расонидани молу маҳсулоти кластерҳои агросаноатӣ таъмин карда шавад [2-М], [8-М].

3. Дар асоси омӯзиши таҷрибаи хориҷӣ услуби нави ташаккули кластерҳои пахта дар шароити минтақа пешниҳод гардидааст, ки он бо назардошти хусусиятҳои минтақавӣ ва омилҳои табиӣ-иқлимӣ ва баланд бардоштани самаранокии соҳаҳои комплекси агросаноатӣ дар назар дошта шуда, он ба баланд бардоштани самаранокии иштирокчиёни занҷираи мазкур ва беҳдошти вазъи иҷтимоии аҳоли равона карда шудааст. Ин раванд зарурати такмили механизми идораи самаранокии иқтисодии захиравӣ-табиӣ ва ташаккули кластерҳои пахтаро бо назардошти таҷрибаи пешқадами кишварҳои рушдкардаи иқтисодӣ дар шароити минтақаҳои кишвар тақозо менамояд [3-М].

4. Минтақаи Хатлон ҳамчун минтақаи муҳими агросаноатии ҷумҳурӣ ба ҳисоб рафта, масоҳати он 24,7 ҳазор км мураббаъро ташкил дода, шумораи аҳоли дар минтақа ба 3425,0 ҳазор нафар баробар буда, шуғли асосии мардуми ноҳияҳои минтақаро кишоварзӣ ташкил медиҳад. Минтақаи иқлими гарм ва хушк дошта, шароити табиӣ-иқлимӣ ва иқтисодии захиравии он барои рушди соҳаҳои кишоварзӣ, махсусан пахта ва ташаккули кластерҳои агросаноатии он созгор буда, иқтисодии бузурги корхонаҳои коркарди саноатии он ба баланд бардоштани самаранокии занҷираи кластерҳои пахта ва сатҳи некуаҳволии мардуми минтақа имкониятҳои бештар дорад [5-М].

5. Дар ташаккули кластерҳои пахта идоракунии фаъолияти иштирокчиёни занҷираи он ва иқтисодии захиравӣ-табиӣ нақши муҳим дорад. Натиҷаҳои таҳқиқот нишон медиҳанд, ки дар минтақаҳои кишвар, бахусус минтақаи Хатлон ташаккули кластерҳои пахта ба мақсад мувофиқ мебошад. Аз ин хотир, дар заминаи таҷрибаи кишварҳои рушдкардаи иқтисодӣ аз нигоҳи кластери агросаноатӣ самаранокии рушди кластерҳои пахта дар заминаи ҳамгирӣ ва кооператсияи истеҳсолии соҳаҳои комплекси агросаноатии минтақа таҳлил ва баҳогузорӣ карда шудааст [3-М].

6. Дар кори илмӣ самтҳои асосии ташаккули кластерҳои пахта ва самаранокии кооператсионӣ-ҳамгирӣ бо назардошти хусусиятҳои табиӣ-иқлимӣ ва хоси рушди соҳаи пахтакорӣ, фаъолгардонии раванди

сармоягузориҳо ба соҳаҳои комплекси агросаноатӣ, бахусус соҳаҳои кишоварзӣ, алоқаҳои ҳамгирии истеҳсолот ва рушди устувори иқтисодии кишварӣ дар минтақа муҳим арзёбӣ мегардад. Дар ин ҷо барои ташаккули кластерҳои пахта куллан тағйир додани стратегияи рушди минтақаҳои кишвар, бозсозии низоми агросаноатӣ ва тақмили инфрасохтори бозорӣ дар минтақа муҳим мебошад [10–М].

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо

1. Дар минтақаҳои кишвар, махсусан минтақаи Хатлон, сатҳи истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ, аз ҷумла соҳаи пахтакорӣ ба талабот ҷавобгӯ набуда, зиёд гардидани талабот ба маҳсулоти ниҳоии он мушкилоти истифодаи самараноки иқтисодии захиравӣ-табӣ, аз ҷумла заминҳои обёришавандаро тақозо менамояд. Ташаккули кластерҳои пахта дар заминаи ташкили занҷираи истеҳсолӣ ва хизматрасонии он, сар карда аз парвариш, истеҳсол ва коркарди саноатии пахта ва ба содирот нигаронидани он, инчунин, истеҳсоли рағани растанӣ, калоба, матоъ ва дигар маҳсулотҳои иловагии он диққати махсус дода шавад, чунки талафёбии маҳсулотҳои коркарди саноатии он то 22% кам ва дараҷаи даромаднокии кластерҳои пахта то 40% баланд гардида, масъалаи таъмини ҷойҳои нави корӣ, алоқаҳои судманди корхонаҳои кластери мазкур дар минтақа таъмин карда мешавад [11–М].

2. Ташаккули кластерҳои пахта дар заминаи ҷараёни ҳамгироӣ ва кооператсионӣ дар минтақаҳои агросаноатии кишвар бе дастгирии давлатӣ ва кумаки молиявӣ ғайриимкон мебошад. Дастгирии давлатии ташаккули кластерҳои пахта дар заминаи тақмили механизми ҳуқуқӣ-маъмурӣ, ташкилӣ-иқтисодӣ, экологӣ-иҷтимоӣ ба роҳ монда шуда, манфиатҳои ҳамаи иштирокчиёни занҷираи кластерҳои пахта таъмин гардида, ба зиёд гардидани корхонаҳои саноатии коркарди ашёи хоми пахта ва рушди минтақа созгор мебошад [12–М].

3. Ҷалби бештари сармоягузориҳо ба ташаккули кластерҳои пахта бо назардошти хусусиятҳои соҳавӣ ва минтақавӣ ба баланд бардоштани самаранокии занҷираи иштирокчиёни он ва ҳаҷми зиёди маҳсулоти кишоварзӣ, дар ин замина коркарди саноатии ашёи хоми пахта, нигоҳдории низоми экологии минтақа ва самаранокии он равона карда мешавад. Масалан, ҷалби сармояҳо, ки ба 3 кластерҳои минтақа, ки дар мисоли кластери 1 оварда шудааст, нишон медиҳад, ки истеҳсоли пахта дар соли 2025 ба 1169,0 млн сомонӣ ё 2,8 маротиба зиёд гардида, дараҷаи даромаднокии он ба ҳисоби миёна 72,1%-ро ташкил мекунад, ки он аз ҳисоби баланд шудани сифати матои истеҳсолшаванда ва истифодаи технологияи пешқадам ба даст оварда мешавад. Аз ин лиҳоз, дар кори диссертатсионӣ самтҳои асосии ҷалби сармояҳо, аз ҷумла сармояи хоричӣ ба рушди кластерҳои пахта муҳим буда, он ба баланд бардоштани сатҳи сифати зиндагии аҳоли дар минтақаҳои кишвар нигаронида шудааст [6–М].

4. Самти муҳимми ташаккули кластерҳои пахта ин рушди инноватсионии соҳаҳои агросаноатӣ, аз ҷумла соҳаи пахтакорӣ ва коркарди саноатии он ба ҳисоб меравад. Натиҷаи самарани ҷорабиниҳои дастаҷамъона дар ташаккули кластерҳои пахта имкон медиҳад, ки ҳосилнокии зироатҳои кишоварзӣ ба 10-15

с/га ва самаранокии иқтисодии кластерҳои пахта 5-6 маротиба баланд шавад. Рушди ояндаи инноватсионии соҳаҳои коркарди саноатии ашёи хоми пахта дар минтақа бояд ба истеҳсол коркард, нигоҳдорӣ, басту банд ва фурӯши маҳсулоти асосии агросаноатӣ ва ба содирот равона гардонидани он нигаронида шавад [4–М].

5. Тавсияҳо оид ба рушди механизми ташкилӣ-иқтисодӣ ва хоҷагидорӣ-инноватсионии кластерҳои пахтаи минтақаи Хатлон пешниҳод карда шудааст, ки он ба сохторҳои зерин: мақомоти идоракунии давлатӣ ва маҳаллӣ; корхонаҳои кишоварзӣ ва коркарди саноати пахта; рушди инфрасохтори бозорӣ, бахшҳои илмӣ-академӣ ва такмили ихтисоси кормандони соҳаи мазкур равона гардидаанд. Таъриқи кластерҳои пахта ва муносибатҳои функционалии иштирокчиёни занҷираи он барои рушди устувори иҷтимоӣ-иқтисодӣ дар мисоли комплекси коркарди пахтаи минтақаи Данғараи вилояти Хатлон натиҷагирӣ ва ояндабинӣ карда шуда аст. Таҳлилҳо нишон медиҳад, ки арзиши иловашуда барои занҷири дуюм ва сеюми кластерҳои пахтаи мазкур, дараҷаи даромаднокии корхонаҳои ҳамгироии он ба ҳисоби миёна дар соли 2022 43,7% зиёд гардида, дар мавриди ҳамкориҳои судманди корхонаҳои кишоварзӣ, корхонаҳои саноатии коркарди ашёи хоми пахта ва ҷалби бештари сармоягузориҳо самаранокии иқтисодии он метавонад 4,3 маротиба баланд гардида, ба рушди устувори иқтисодӣ-иҷтимоии минтақа заминаҳои мусоид фароҳам орад [7–М], [11–М].

6. Дар рисола самт ва имкониятҳои баланд бардоштани самаранокии рушди соҳаи кишоварзӣ ва кластерҳои пахта дар минтақа баҳогузори карда шудааст, ки он ба баланд бардоштани самаранокии иқтисодии иштирокчиёни кластерҳои мазкур дар минтақаи Хатлон, таъмини беҳатарии озукавории минтақа ва истиқлолияти иқтисодии кишвар, беҳтар шудани сатҳу сифати зиндагии аҳоли ва таъмини рушди устувори минтақа нигаронида шудааст [5–М].

Феҳристи корҳои чопшудаи муаллиф доир ба мавзӯи диссертатсия Мақолаҳо дар маҷаллаҳои тақризшаванда:

[1-М]. Халифазода, Ҷ.Б. Ҷанбаҳои назариявӣ ва хусусиятҳои соҳавию минтақавии ташаккулёбии кластерҳои агросаноатӣ [Матн] / Ҷ.Б.Халифазода // Паёми молия ва иқтисод. – Душанбе. - 2021. – №1. – (25) – С. 178-183. ISSN 2663-0389.

[2-М]. Халифазода, Ҷ.Б. Кластерҳои агросаноатӣ дар минтақа: баъзе ҷанбаҳои методологии ташаккулёбӣ ва рушди онҳо [Матн] / Ҷ.Б.Халифазода // Идоракунии давлатӣ. – Душанбе. - 2021. – №4/2. – (54) – С. 160-167. ISSN 2709-8567.

[3-М]. Халифазода, Ҷ.Б. Таҷрибаи хоричӣ оид ба ташаккул ва рушди кластерҳои агросаноатӣ дар минтақа [Матн] / Қ.Қ.Давлатзода, Ҷ.Б.Халифазода // Паёми политехникӣ. – Душанбе. - 2021. – №3. – (55) – С. 88-93. ISSN 2520-2235.

[4-М]. Халифазода, Ҷ.Б. Муаммоҳои ташаккулёбӣ ва роҳҳои рушди кластерҳои агросаноатӣ дар шароити минтақа [Матн] / Ҷ.Б.Халифазода // Паёми молия ва иқтисод. – Душанбе. - 2022. – №1. – (30) – С. 245-252. ISSN 2663-0389.

[5-М]. Халифазода, Ҷ.Б. Рушди кластеркунонии соҳаҳои комплекси агросаноатӣ дар вилояти Хатлон [Матн] / Ҷ.Б.Халифазода, М.Х. Халифаева //

Паёми молия ва иқтисод. – Душанбе. - 2022. – № 3 (32). - С. 229-237. ISSN 2663-0389.

[6-М]. Халифазода, Ҷ.Б. Фаъолгардонии ҷалби сармояҳо ба рушди кластерҳои пахтакорӣ дар минтақа [Матн] /Э.Н.Шералиев, Ҷ.Б.Халифазода // Идоракунии давлатӣ. – Душанбе. - 2022. - № 4-1 (58). - С.116-123. ISSN 2709-8567.

Дар дигар нашрияҳо:

[7-М]. Халифазода, Ҷ.Б. Кластерҳои агросаноатӣ дар минтақа: принципҳои рушд ва функцияҳои асосии онҳо [Матн] / Ҷ.Б.Халифазода // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Идоракунии зиддибухронӣ: таҳлил, баррасӣ ва ҷустуҷӯи механизмҳои бартарарфсозии он» (Душанбе, 25-26-уми ноябри соли 2021). – Душанбе 2021.- АИДНПҶТ. С- 423-432.

[8-М]. Халифазода, Ҷ.Б. Кластерҳои агросаноатӣ: муаммоҳои ташаккулёбӣ ва роҳҳои рушди онҳо [Матн] / Ҷ.Б.Халифазода // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Тоҷикистон дар низоми муосири муносибатҳои молиявӣ-қарзии байналхалқӣ», (Душанбе, 26-уми ноябри соли 2021). - ДДМИТ.-2021. С-305-310.

[9-М]. Халифазода, Ҷ.Б. Самаранокии алоқаҳои кооператсия ва ҳамгироӣ дар рушди кластерҳои агросаноатӣ [Матн] / Ҷ.Б.Халифазода, Н.Қ. Бобошеразода // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Рушди менечменти инноватсионӣ ва нақши он дар татбиқи ҳадафҳои стратегии кишвар” бахшида ба 30-солагии Иҷлосияи тақдирсоз (ш. Душанбе 29-уми октябри соли 2022, ДДМИТ). Душанбе.-2022.- С-143-148.

[10-М]. Халифазода, Ҷ.Б. Ҳолати кунунии рушди соҳаҳои комплекси агросаноатӣ дар вилояти Хатлон [Матн] / Ҷ.Б.Халифазода // Маводи конференсияи илмӣ-амалӣ ҷумҳуриявӣ бахшида ба Рӯзи кормандони мақомоти андоз дар мавзӯи «Низоми андози Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таъсири он ба инкишофи иқтисодиёти миллӣ: воқеият ва дурнамо» (Душанбе, 7-уми майи соли 2022, ДДМИТ) Душанбе.-2022.- С-250-258.

[11-М]. Халифазода, Дж.Б. Оценка эффективности производственной интеграции и кооперации в системе агропромышленных кластеров [Текст] /Дж.Б.Халифазода // Endless Light in Science. - Международный научный журнал Алматы. – 2022. - С-144-149.

**ТАДЖИКСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ФИНАНСОВО-
ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ**

УДК 338.43 (575.34)

На правах рукописи

ХАЛИФАЗОДА ДЖОВИДОН БОБОХОН

**ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ АГРОПРОМЫШЛЕННЫХ КЛАСТЕРОВ
В РЕГИОНЕ
(НА ПРИМЕРЕ ХЛОПКОВЫХ КЛАСТЕРОВ ХАТЛОНСКОГО
РЕГИОНА)**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой
степени кандидата экономических наук по специальности:
08.00.03 - Региональная и территориальная экономика

Душанбе - 2023

Работа выполнена на кафедре экономики предприятий и предпринимательства
Таджикского государственного финансово-экономического университета

Научный руководитель: **Давлатзода Кудрат Камбар** -
доктор экономических наук,
профессор, ректор Таджикского
технического университета имени
академика М.С. Осими

Официальные оппоненты: **Ашуров Ихтиёр Саидович** -
доктор экономических наук,
профессор кафедры финансов и
кредита Российско-Таджикского
(Славянского) университета

Махмадизода Файзали Бачабек,
кандидат экономических наук,
заведующий отдела практики и
профессионального развития
Таджикского национального
университета

Оппонирующая организация: Таджикский аграрный университет
имени Шириншо Шотемура

Защита состоится «15» сентября 2023 года в 09⁰⁰ часов на заседании
Диссертационного совета 6D.KOA-014 при Таджикском государственном
финансово-экономическом университете. Адрес: Республика Таджикистан,
734067, г. Душанбе, проспект Нахимова 64/4. E-mail: faridullo72@mail.ru;
телефон ученого секретаря: +992 935730010.

С диссертцией и авторефератом можно ознакомиться в библиотеке
Таджикского государственного финансово-экономического университета и на
сайте www.tgfeu.tj.

Автореферат разослан «___» _____ 2023г.

Ученый секретарь
диссертационного совета,
кандидат экономических наук

Убайдуллоев Ф.К.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Сегодня перед экономической наукой стоят новые противоречия и риски, что требуют коллективных усилий от государства и субъектов хозяйствования по структуре инноваций и оценке эффективности производственной деятельности. Эти процессы требуют развития новой экономической теорий, особенно кластеризации отраслей народного хозяйства, которая служит для реализации долгосрочных программ и концепции развития агропромышленных кластеров. Кластеризация является важным элементом организации производства и обеспечения устойчивого развития региона, направленной на эффективное использования природных ресурсов, инновации и обеспечение конкурентоспособности отраслей агропромышленного комплекса республики. В связи с этим, формирование хлопковых кластеров и развитие сельского хозяйства, обеспечение высокого качества жизни населения является одной из основных задач региональной экономической науки.

Практическая реализация целей Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года в агропромышленном комплексе в основном направлена на увеличение производство сельскохозяйственной продукции, в том числе на производство хлопка и привлечение инвестиций в развитие региональных кластеров с использованием современных технологий, и оно имеет хорошие перспективы. В этом документе, к числу факторов, сдерживающих развития производственных отраслей национальной экономики и отраслей агропромышленного комплекса (АПК), отнесены «...низкий уровень внутриотраслевой и межотраслевой, а также межрегиональной кооперации и интеграции, неразвитость кластерного подхода...».³

В тоже время, Лидер нации, Президент Республики Таджикистан, уважаемый Эмомали Рахмон в своем ежегодном Послании (от 23.12.2022г.) отметил, что «особое значение вопросам усиления развития экспорта, ускорению процесса диверсификации производства, ориентированного на экспорт, необходимо принять меры для конечной переработки сельскохозяйственной продукции, в том числе хлопка, плодоовощной продукции и др. В связи с этим, необходимо обязать Министерство промышленности и новых технологий совместно с Министерством сельского хозяйства и другими министерствами и ведомствами, а также исполнительными органами государственной власти областей, городов и районов страны принять меры по привлечению инвестиций в реализации проектов государственно-частного партнерства в целях строительства и эксплуатации в ближайшие три года комплексов для конечной переработки хлопка волокна в 5 городах и районах, в том числе в городах Душанбе и Куляб».⁴

³Национальная стратегия развития Республики Таджикистан до 2030г. - С. 62.

⁴Послание Президента Республики Таджикистан, Лидера Нации, Эмомали Рахмона Маджлиси Оли от 23.12.2022г.

Одним из основных направлений устойчивого развития агропромышленного комплекса является хлопковый кластер, что направлено на создание среды для привлечения инвестиций, экономического стимулирования кооперационных отношений участников этого кластера, механизмы их государственного регулирования, разделение функций участников производственной цепочки. Формирование хлопковых кластеров, имеет хорошие перспективы в будущем и способствует устойчивому социально-экономическому развитию региона с учетом их спецификой, а также географических особенностей и специализации производства. Здесь процесс кооперации и интеграции производства при формировании хлопковых кластеров, позволяет эффективно использовать ресурсно-природный потенциал региона, и вносит большой вклад в решение социально-экономических и экологических задач.

Решение вышеперечисленных задач формирования хлопковых кластеров во многом зависит от эффективного использования природно-ресурсного потенциала, трудовых и финансовых ресурсов, процесса кооперации и интеграции агропромышленного комплекса, технического и технологического обновления и производственной инновации. Вышеперечисленные проблемы требуют проведения теоретико-методических исследований и практической задачи по формированию хлопковых кластеров в агропромышленном регионе, которые служат для устойчивого развития экономики страны на долгие годы. Исследование и решение данной проблемы определяет актуальность научного исследования и считается одним из основных вопросов в современных условиях.

Степень разработанности научной темы. В Республике Таджикистан региональные особенности и теоретические аспекты формирования агропромышленных кластеров, в том числе хлопковых кластеров изучены в научных трудах отечественных ученых: И.А.Асророва, Д.Д.Бободжонова, К.К.Давлатзода, Х.Р.Исайнова, Р.Р.Кудратова, Х.Умарова, Дж.С.Пиризода, И.С.Ашурова, М.Р.Курбонзода, Т.Д.Низомовой, Дж.Х.Тагоева, З.Р.Шарипова, Э.Н.Шералиева, М.А.Джураева, Д.М. Бегова и др.

Проблемы развития региона и формирования агропромышленных кластеров изучены в работах таких известных экономистов классической школы как Д. Рикардо, А. Маршалл, М. Портер, Й.Тюнен и др. Среди российских ученых проблемы формирования экономических кластеров и различные аспекты их развития рассмотрены в работах Г.А. Авагяна, Г.Л. Азоева, М.Э. Буянова. И.Г. Дежиной, Г.В.Клименко, Ю.Е. Кузнецова, Е.С.Куценко, И.В.Пилипенко, И.Е.Рисина, Т.О. Толстых и др.

Методические аспекты формирования хлопковых кластеров в условиях агропромышленных регионов изучены в работах таких российских ученых как: О.А. Аничкин, В.П. Арашуков, О.В. Богданов, А.В. Боговиз, А.В.Глотко, А.С.Донченко, Е.В.Доржиев, П.А.Краснокуцкий, Н.И.Кузнецов, В.А.Кундиус, Ю.Г.Лавриков, А.А.Настин, Ю.А.Новеселов, В.В.Печаткин, Л.И.Проняев, В.И.Самарух, О.В.Сидоренко, А.С.Хухрин и др.

Вместе с тем, некоторые аспекты формирования хлопковых кластеров рассматривались в исследованиях отечественных и зарубежных ученых. Однако, вопросы оценки эффективности хлопковых кластеров в агропромышленных регионах, коллективной деятельности участников производственной цепочки, обеспечения внутреннего регионального рынка агропромышленными товарами не рассматривались на должном уровне. В связи с этим, вышеперечисленные проблемы, определили необходимость их решения, а также цели и задачи данной научной работы.

Связь исследования с программами или научными темами. Содержание и положений диссертации соответствует рядам государственных и региональных программ, связанных с развитием хлопковых кластеров в агропромышленных регионах. Их можно использовать при практической реализации целей Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на периодах 2030 года в отраслях агропромышленного комплекса, а также Среднесрочной программы социально-экономического развития регионов страны на период 2020-2025г, Программы полной переработки хлопка - сырца, производимой в республике на период до 2025г, Концепции организации и развития агропромышленных кластеров в Республике Таджикистан на период до 2040г. в регионах страны, связанные с вопросами формирования хлопковых кластеров.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Цель исследования. Целью исследования является изучения теоретико-методических аспектов формирования кластеров и разработка практических предложений по повышению эффективности хлопковых кластеров в агропромышленных регионах.

Достижение поставленной цели предусматривает решение следующих **основных задач:**

- изучение теоретических аспектов формирования хлопковых кластеров в условиях агропромышленных регионов;
- оценка основных принципов и функции хлопковых кластеров в регионе;
- обосновать основные направления формирования хлопковых кластеров на основе изучения зарубежного опыта и использования передовых их вариантов в условиях регионов;
- предложена государственная поддержка формирования хлопковых кластеров с учетом региональных и хозяйственно-инновационных особенностей;
- разработать механизмы привлечения инвестиций в формировании хлопковых кластеров в агропромышленных регионах;
- обосновать путей и возможностей повышения эффективности хлопковых кластеров в Хатлонской области.

Объектом исследования являются все предприятия, работающие в сфере производства и переработки хлопка независимо от форм их собственности и входящие в хлопковые кластеры агропромышленных регионов Хатлонской области.

Предмет исследования - система экономических отношений, складывающихся в процессе повышения эффективности хлопковых кластеров Хатлонской области.

Гипотеза исследования базируется на предположении о формировании хлопководческих кластеров в агропромышленных регионах, использовании новых кооперационных и интеграционных отношений в отрасли агропромышленного комплекса, эффективности участников кластеров в увеличении объема конечной продукции, и обеспечения эффективности использования природных ресурсов региона, улучшения финансового положения участников хлопковых кластеров.

Теоретическая и методическая основы исследования. Теоретической основой послужили научные труды отечественных и зарубежных ученых, в том числе российских ученых, которые рассматривали проблемы формирования хлопковых кластеров в агропромышленных регионах, нормативно-правовые акты, регулирующие производственно-экономические отношения, государственные программы формирования агропромышленных кластеров, в том числе развития хлопковых кластеров, принимаемые меры в этих областях, опыт зарубежных стран в области агропромышленных кластеров региона.

В процессе исследования были использованы следующие методы анализа: монографический, исторический, научное обобщение, комплексный и статистический методы анализа и синтеза, экономико-математический и др. Использование вышеперечисленных методов позволило автору обеспечить достоверность и обоснованность научных результатов, выводов и предложений, сделанных в итоге исследования поставленных проблем.

Информационная база исследования. В качестве исходного материала использовались нормативно-правовые акты Республики Таджикистан, постановления Правительства Республики Таджикистан, статистические данные Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, Министерства сельского хозяйства Республики Таджикистан, Комитета по охране окружающей среды при Президенте Республики Таджикистан, годовые отчеты хозяйств и районов Хатлонской области и др.

Исследовательская база. Диссертационное исследование выполнено на кафедре экономики предприятий и предпринимательства Таджикского государственного финансово-экономического университета в период 2020-2023 гг.

Научная новизна диссертационного исследования состоит в обосновании теоретико-методических рекомендаций по формированию хлопковых кластеров и практических предложений по повышению эффективности участников производственной цепочки в агропромышленных регионах. Основными элементами научной новизны являются:

- на основе изучения и обобщения различных теоретических взглядов предложено авторская понятия «эффективность хлопковых кластеров» с учетом территориальных и региональных особенностей, включающих производство, переработку, хранение, реализацию и доведение хлопковой продукции до

конечного потребителя, направленные на обеспечение конкурентоспособности участников производственной деятельности;

- предложены принципы и основные функции хлопковых кластеров в агропромышленных регионах, основанные на методико-стилистической оценки эффективности деятельности участников производственной цепочки, направленной на повышение эффективности отраслей агропромышленного комплекса и обеспечение устойчивого развития экономики региона;

- обоснованы основные направления формирования хлопковых кластеров в регионах с учетом региональных и природно-климатических факторов развития хлопководческой отрасли, обеспечивающие рациональное использование природных ресурсов, привлечение дополнительных инвестиций на базе кооперационных и интеграционных отношений, направленные на увеличение объемов производства продукции в регионе;

- предложена государственная поддержка формирования хлопковых кластеров в агропромышленных регионах, направленная на создание промышленных предприятий по переработке хлопка-сырца и новых рабочих мест, финансовая поддержка хлопководческих отраслей и участников этой цепочки, повышение экономической эффективности хлопковых кластеров в агропромышленных зонах;

- разработаны механизмы эффективности привлечения инвестиций в формирование хлопковых кластеров, направленные на улучшение финансово-экономического положения его участников, повышение эффективности производства в хлопководческой отрасли и на ее основе обеспечение населения агропромышленной продукцией и устойчивое социально-экономическое развитие региона;

- показаны способы, ресурсы и возможности повышения эффективности хлопковых кластеров в агропромышленных регионах, способствующие увеличению объемов производства агропромышленной продукции, инновационному развитию промышленных перерабатывающих предприятий, повышению уровня и качества жизни населения и обеспечения устойчивого развития региона.

Основные положения исследования, выносимые на защиту:

- предложена авторская интерпретация понятия «эффективность хлопковых кластеров», которая служит основой хозяйственной деятельности для развития хлопкового сектора, социально-экономического положения агропромышленных регионов страны и производства большого объема конечной продукции;

- выделены принципы, региональные особенности и основные функции формирования хлопководческих кластеров в регионах, направленные на производство, переработку, хранение и реализацию агропродовольственной продукции, эффективное функционирование участников хлопководческих кластеров, улучшение социально-демографического положения населения и развитие регионального рынка;

- обоснованы основные направления повышения эффективности хлопководческих кластеров в агропромышленных регионах, направленные на

эффективное использование природных ресурсов, активизацию привлечения инвестиций, интеграцию и кооперацию хлопководческой отрасли и устойчивое социально-экономическое развитие региона;

- показана государственная поддержка развития хлопковых кластеров в агропромышленных регионах, направленная на обеспечение продукцией хлопководческой отрасли, защиту отечественных товаропроизводителей и потребителей, материальное стимулирование участников этих кластеров, государственное регулирование агропромышленного комплекса;

- предложено эффективно инвестировать в формирование хлопковых кластеров, направленные на улучшение социально-экономического положения ее участников, обеспечение новыми рабочими местами, повышение эффективности производства в агропромышленном комплексе и развитие агропромышленных регионов;

- выявлены способы, ресурсы и возможности повышения эффективности хлопководческих кластеров региона, способствующие повышению экономической эффективности хлопководческого комплекса Хатлонской области, повышению качества жизни населения и обеспечению устойчивого экономического и социального развития агропромышленных регионов.

Теоретическая и практическая значимость исследования. Выводы и практические рекомендации диссертационной работы могут быть использованы в соответствующих государственных и местных органах власти в области формирования хлопковых кластеров в регионах республики, интеграционных и кооперационных отношений. В частности, их можно использовать в деятельности Министерства сельского хозяйства Республики Таджикистан и Министерства промышленности и новых технологий Республики Таджикистан, а также в деятельности исполнительных органов государственной власти в регионах страны.

Некоторые выводы и предложения, с теоретико-практической точки зрения, можно использовать для развития региональных хлопковых кластеров, повышения уровня и качества жизни населения, обеспечения новыми рабочими местами и улучшения занятости населения в регионах республики.

Достоверность результатов исследования подтверждается официальными данными, профессиональными расчетами, достаточным объемом материалов исследования, статистической обработкой результатов исследования и соответствующими публикациями. В работе на основе точных отраслевых и региональных данных анализированы актуальные вопросы формирования хлопковых кластеров оценены на необходимом уровне, теория, методика и практика названного кластера. Выводы и предложения подкрепляются статистическими фактами и цифрами, отчетами министерств и ведомств по исследуемой теме работы. Выводы и рекомендации основаны на научном анализе результатов теоретических и экспериментальных исследований.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Результаты исследования соответствуют следующим пунктам Паспорта номенклатуры специальностей ВАК при Президенте Республики Таджикистан (экономические науки): по специальности 08.00.03 - Региональная и

территориальная экономика: 1.2. Территориальное размещение экономических ресурсов; Теоретические, методологические и практические аспекты размещения предприятий, фирм малого и среднего бизнеса, экономических кластеров, предприятий бюджетной сферы, домашних хозяйств; 1.3. Местная организация народного хозяйства; создание, функционирование и обновление экономических кластеров и других ограниченных локальных систем; 1.19. Эффективное использование факторов производства в региональном экономическом развитии. Правомерность и особенности организации и управления хозяйственными структурами в регионах. Абсолютные и относительные преимущества региональных экономических кластеров; 1.24. Развитие агропромышленного комплекса регионов, региональные и территориальные особенности развития сельского хозяйства.

Личный научный вклад соискателя. Все этапы написания диссертационной работы реализовались при непосредственном участии автора, в частности такие, как обоснование темы, аргументация ее актуальности, постановка цели и задач работы. Личный научный вклад соискателя заключается также в разработке всех основных положений диссертационного исследования и соответствующих рекомендаций. Эти рекомендации были использованы при проведении региональной политики кластеризации, развития хлопковых кластеров и передовых форм интеграции и кооперации, обеспечивающих эффективность развития агропромышленного комплекса. Отдельное предложение автора можно использовать при реализации аграрной политики, внедрении новых и прогрессивных форм хлопководства и фермерских хозяйств, эффективной деятельности предприятий и организаций этой цепочки.

Научные разработки автора можно использовать в учебном процессе в Таджикском государственном финансово-экономическом университете при преподавании курсов «Экономика АПК», «Национальная экономика» и «Региональная экономика».

Публикация результатов диссертации. Основное содержание работы отражено в 11 опубликованных научных работах, в том числе 6 опубликованы в рецензируемых научных журналах Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан, общим объемом 4,6 п. л.

Объем и структура диссертационной работы. Диссертация состоит из введения, трех глав, выводов и рекомендаций, изложенных на 179 страницах компьютерного текста, который включает 18 таблиц, 4 диаграммы, 6 рисунков. Список использованной литературы включает перечень использованных источников, в том числе работы зарубежных авторов.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Во введении обоснованы выбор темы исследования, ее актуальность, сформулирована цель и поставлены задачи, изложена научная новизна работы, выявлена степень разработанности проблемы, указаны теоретические и методические основы исследования, определена теоретическая и практическая значимость работы.

В первой главе - «Теоретические основы формирования хлопковых кластеров в условиях рыночной экономики» - раскрыты теоретические

аспекты и региональные особенности формирования хлопковых кластеров, принципы и основные функции развития хлопковых кластеров в регионе, а также зарубежный опыт по формированию хлопковых кластеров и возможности его применения в условиях нашей республики.

В диссертации отмечается, что в нынешних условиях развития региональной экономики одним из основных направлений региональной политики является поддержание и развитие действующей производственной базы промышленности и человеческих ресурсов в контексте обеспечения конкурентоспособности участников рынка-текстильной и швейной продукции. В этом аспекте одним из перспективных направлений аграрно-промышленной политики государства является формирование кластерных отношений, развивающиеся на основе усиления экономической деятельности, формы кооперации и интеграции отраслей агропромышленного комплекса (АПК) страны. С этой целью, для повышения конкурентоспособности агропромышленного комплекса и эффективности развития сельскохозяйственного производства оно является важным мероприятием для обеспечения устойчивого развития региональной экономики.

Понятие «кластер» происходит от английского слова «cluster», что означает команду, единство в коллективной группе, вошедшее в области науки в веке. Кластер в этом понимании аналогичен группировке организационно-производственного и инновационно-экономического формирования. В экономической литературе кластер - это комплекс отраслей, объединенных в единую группу, отличающейся по территориальным и региональным признакам (прежде всего, компаний, корпорации, вузов, банков и т. д.), выполняющей функции производства, переработки и продажи сельскохозяйственных продуктов. Иными словами, понятие кластер аналогичен понятию группировки (классификации) различных объектов собственности.

В этой системе агропромышленный комплекс занимает особое место, положительно влияя на обеспечение внутреннего рынка и развитие сельского хозяйства за счет промышленной переработки хлопковой продукции. Агропромышленное производство в свою очередь, это совокупность взаимосвязанных отраслей и процессов для совместного производства материальных благ и услуг, особенно производства, сельскохозяйственных продуктов, их переработки, хранения и доведения их до конечных потребителей. Здесь главной цепочкой является сельское хозяйство, от развития которого во многом зависит существование других отраслей агропромышленного комплекса республики. В этой цепочке участвуют другие отрасли и самостоятельные группы, занимающиеся транспортировкой, переработкой, хранением и доведением сельскохозяйственной продукции до конечных потребителей, в котором важным является регионально-отраслевое формирование хлопковых кластеров.

Формирование хлопковых кластеров в Республике Таджикистан, особенно в Хатлонской области, является приемлемым и ведет экономику региона на новый уровень развития. Данный регион является наиболее благоприятной территорией по природно-климатическим условиям и трудовым

ресурсам, для производства хлопка-сырца, переработки сырья и развития легкой промышленности. К тому же, сфера легкой промышленности в Хатлонской области уже прошла стадию формирования, и в нынешних условиях в регионе действуют сотни текстильных и швейных предприятий.

Эта ситуация является одним из основных отличительных принципов соединения отраслей и участников хлопковых кластеров, объединяющего для решения выше поставленных задач (Рисунок 1).

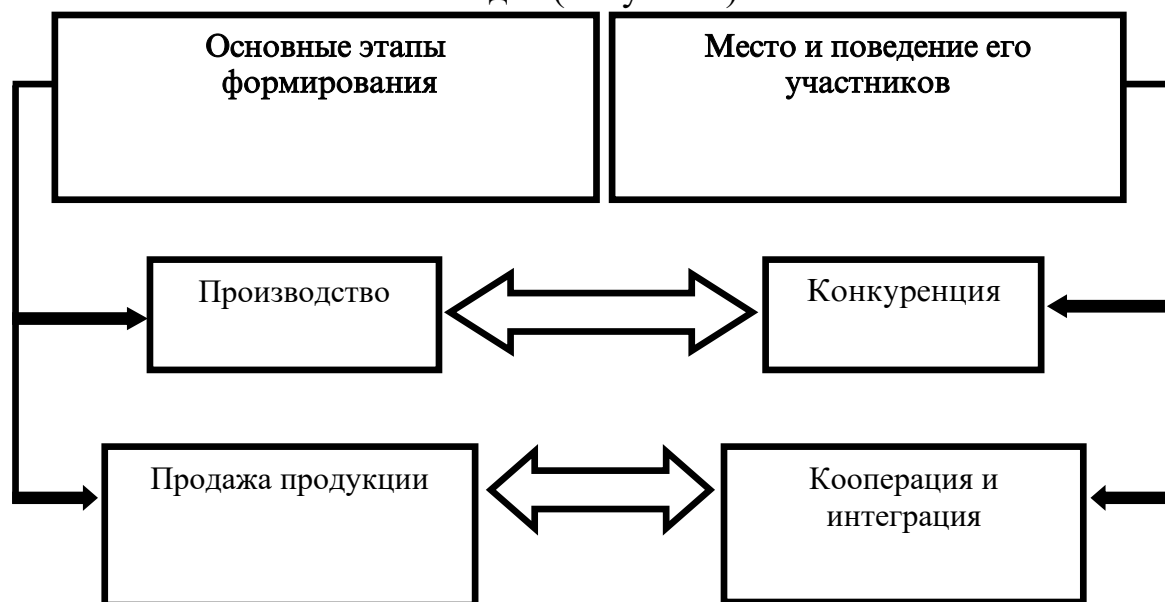

Рисунок 1. Основные принципы взаимосвязи участников хлопковых кластеров в агропромышленных регионах и этапы их развития

Источник: составлен автором

Организационно-производственная и инновационно-технологическая структура хлопковых кластеров показывает, что в них особое место занимает интеграция отраслей агропромышленного комплекса страны. Формирование хлопковых кластеров в регионах позволит осуществить объединения предприятий производственной цепочки данной отрасли, где крупные предприятия служат основным локомотивом для обеспечения свободной конкуренции для мелких и средних предприятий, финансово-экономической деятельности и стимулирования улучшения качества товаров и продуктов.

В диссертации отмечается, что хлопковый кластер в форме региональной интеграции входящих в него предприятий для реализации, поставленных перед ними целей, при существовании ограниченных экономических ресурсов, совместно с предприятиями, производящими хлопковую продукцию, предлагает конечным потребителям готовую продукцию. Отличительной особенностью хлопковых кластеров от других форм агропромышленных кластеров является то, что в этот кластер входят не только сырьевые отрасли, но и сферы услуг, снабжения, техники и технологий, управления качеством продукции и инновационного предпринимательства (науки, техники и технологий), которые взаимосвязаны между собой.

Для настоящего понимания формирования хлопковых кластеров, нам необходимо понять понятие кластера и синонимов его подсистемы в регионах.

Понятие «подсистемы» и «кластер» - близкие, но и в тоже время разные понятия (Таблица 1).

Таблица 1. – Сравнение понятий «подсистемы» и «кластер» в региональных условиях

Показатели	Подсистема	Кластер
Категория	Технологическая цепочка производства	Высшая стадия развития подсистемы с точки зрения уровня кооперации и интеграции, возможность сближения региона и его социально-экономической сферы
Место в экономике региона	Особый статус в системе АПК региона	Оно занимает особое место в экономике области и является ядром развития отраслей АПК региона и экономики страны.
Основные обязанности	Обеспечение населения региона качественной продукцией	Повышает конкурентоспособность региональной экономики за счет производства качественной отечественной продукции и ее реализации за пределы регионов страны
Завершение системы управления	Эффективность всех субъектов подсистемы	Эффективность хлопковых кластеров в агропромышленных регионах, участвующий в реализации инвестиционных проектов

Источник: авторская разработка на основе отечественной и зарубежной литературы

Исходя из этого, формирование хлопковых кластеров в агропромышленных регионах дает его участникам возможность приобрести высокий уровень квалификации, внести существенный вклад в развитие предпринимательства региона, обеспечить потребности продовольственного и промышленного рынка агропродовольственной продукции, во многом зависящей от социально-экономических, природно-климатических и технико-производственных факторов.

По мнению автора, хлопковый кластер привлекает больше иностранных инвестиций и обеспечивает информационно-технологический обмен, обеспечивает продуктивную занятость в регионе (Рисунок 2).

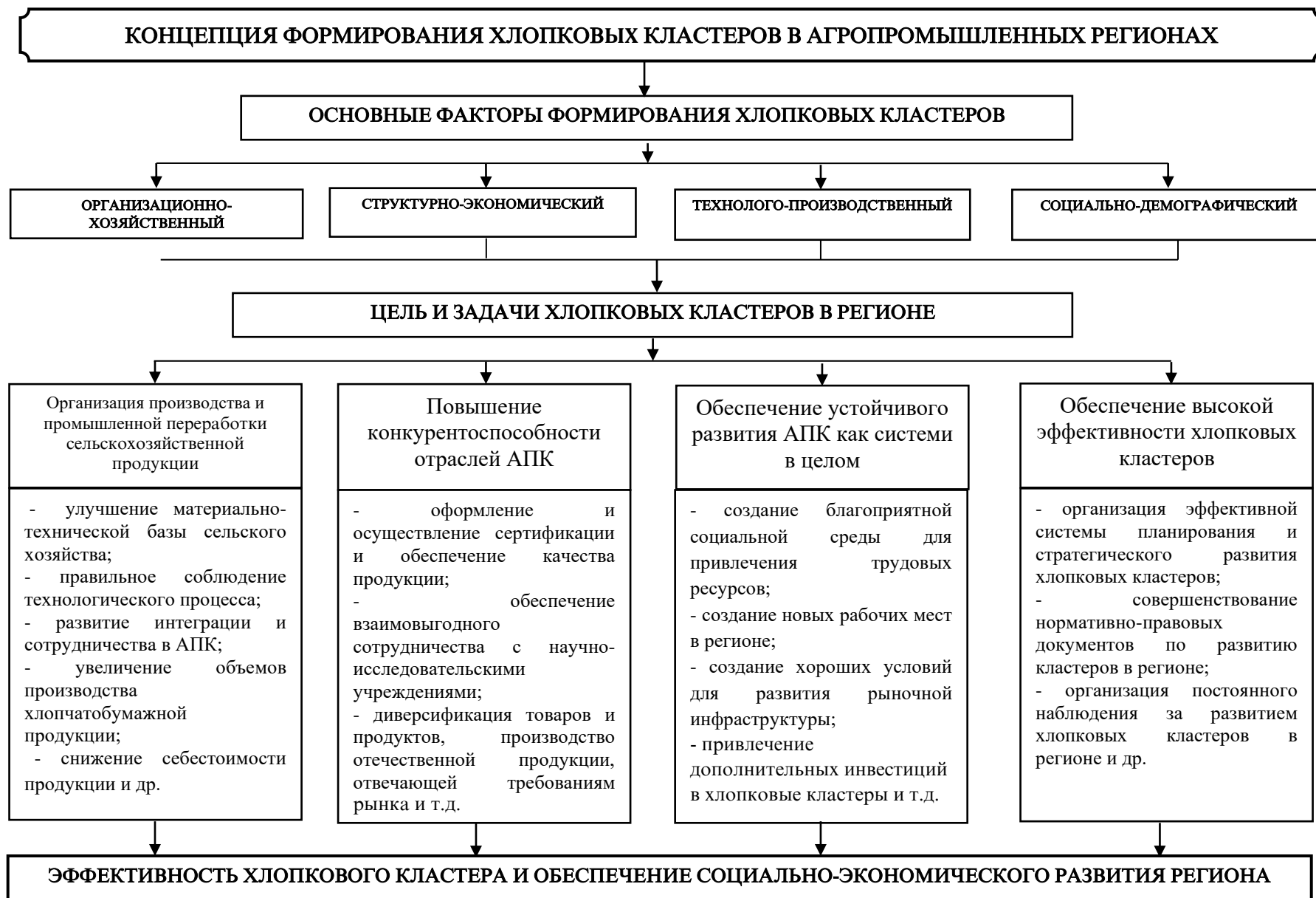

Рисунок 2. Концепция формирования хлопковых кластеров в агропромышленных регионах в современных условиях

Источник: составлено автором

Эти факторы способствуют развитию экономики региона на основе эффективного использования интеграционных и кооперационных отношений в сфере производства, переработки и использования передовых технологий производства сельскохозяйственной продукции и природных ресурсов региона. Такая ситуация способствует формированию хлопковых кластеров в агропромышленных регионах в сфере производства, переработки и реализации сельскохозяйственной продукции, снабжения промышленного сектором сырьем и доставки его конечному потребителю.

В современных условиях хлопковый кластер привлекает больше иностранного капитала, внебюджетные источники инвестиции и эффективное управление производством, увеличение количества налогоплательщиков и специальную налоговую базу, новые рабочие места, создает хорошие возможности для совместного бизнеса и приведет к дальнейшей реструктуризации региональной экономики. В качестве основного элемента хлопковых кластеров в сельском хозяйстве выступают крупные компании, между которыми поддерживается здоровая конкуренция, этими признаками он существенно отличается от картелей или финансово-промышленных групп.

Система организации конкурентоспособности предприятий и организации агропромышленных отраслей привлекает производителей, поставщиков и покупателей для организации специализации производства, кооперации и интеграции. В этом процессе классификация принципов и основных функций формирования хлопковых кластеров, способствует повышению эффективности производства в агропромышленном комплексе и развитию экономики региона в целом (Рисунок 3).

Автор отмечает, что для агропромышленных регионов Таджикистана очень важен опыт развитых и развивающихся стран, достигших заметных успехов в области формирования хлопковых кластеров и повышения эффективности использования природных ресурсов региона. В работе рассматривается опыт формирования хлопковых кластеров в США, Европе, Китае, России, Казахстане, Узбекистане и других странах постсоветского пространства. Анализ этого опыта показал, что процесс формирования хлопковых кластеров и промышленной переработки хлопка - сырья невозможны без государственной поддержки развития агропромышленного сектора и вертикальной интеграции.

В последние десятилетия возросла роль государства в развитых странах при решении вопросов государственного регулирования, эффективности коллективной деятельности участников его производственной цепочки с целью достижения синергической эффективности. Состояние хлопчатобумажных предприятий считается определяющим фактором основных показателей экономического развития региона и уровня благосостояния населения.

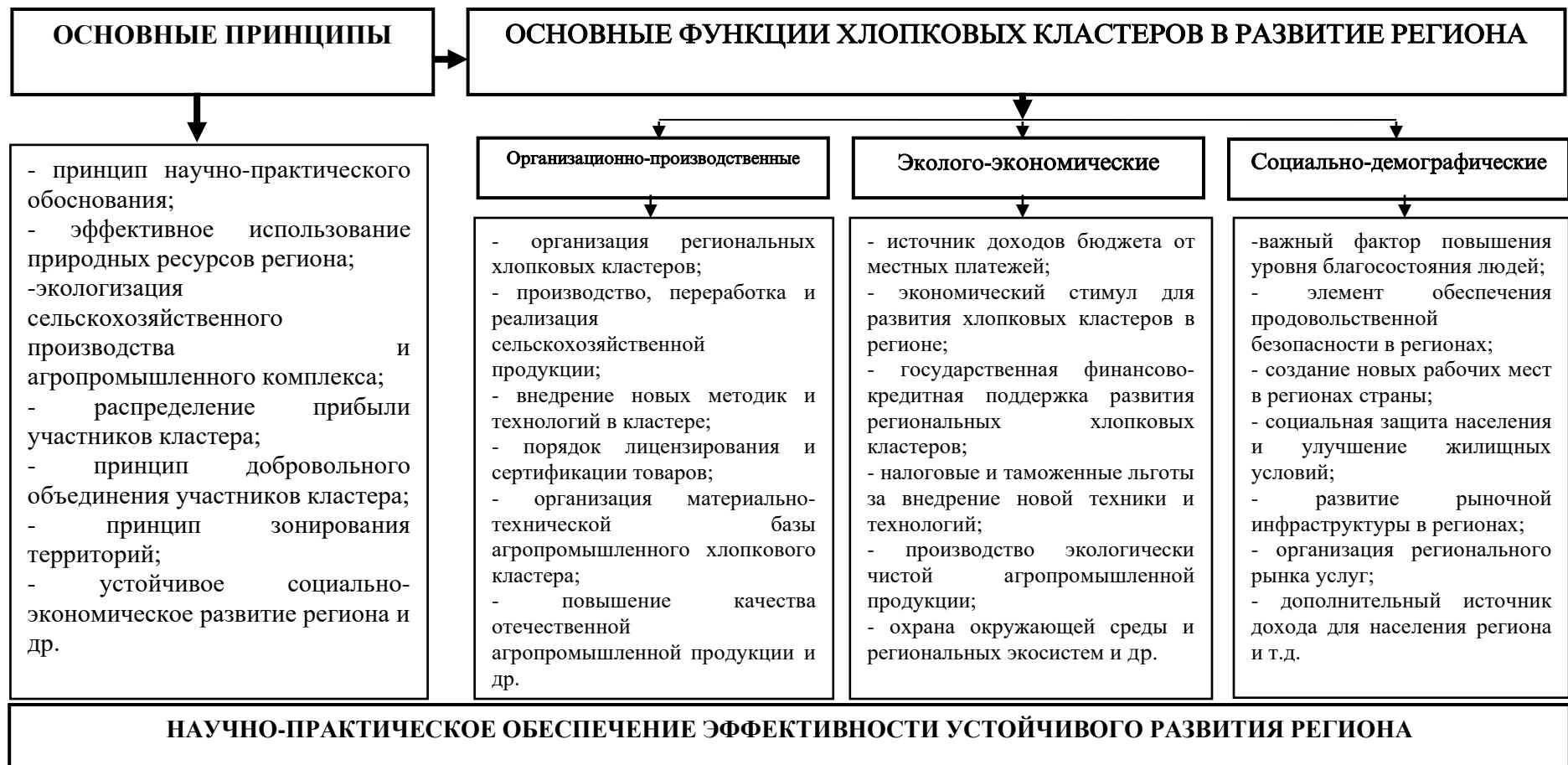

Рисунок 3. Принципы и основные функции формирования хлопковых кластеров в агропромышленных регионах страны
Источник: Составлено автором

Во второй главе - «Анализ эффективности хлопковых кластеров Хатлонской области» - проанализированы современное состояние развития отраслей агропромышленного комплекса Хатлонской области и дана оценка эффективности кооперации и интеграции формирования хлопковых кластеров в агропромышленных регионах.

Хатлонская область образована в 1992 году, ее центром является город Бохтар. Ее территория составляет 24,7 тыс. км. кв, что составляет 17,5% территории Республики Таджикистан. Население региона составляет 3530,0 тыс. человек, а средняя плотность населения на 1 км² площади составляет 142,9 человек, она считается аграрно-промышленным регионом и делится на две зоны: Вахшской и Кулябской. Основным занятием населения области является сельское хозяйство, в области действуют 175 хлопкоочистительных фабрик, 33 швейные фабрики и 6 прядильных фабрик.

Развитие хлопкового сектора является важной частью сельского хозяйства региона и имеет особое место в формировании агропромышленных кластеров Хатлонской области. Он собирает в себе множества подсистем, и процессов выращивания, уборки, промышленной переработки хлопка, ткачества и пошива одежды, которые состоят из нескольких функций и производственных цепочек, и объединяется в целый объект производства конечного продукта, как хлопка-сырца. Анализ показывает, что Хатлонская область является крупнейшим хлопководческим регионом республики, и в этом регионе собирается 69,4% урожая этой продукции (диаграмма 1).

Диаграмма 1.- Доля регионов республики в сборе хлопка в 2021 году, в %

Источник: Сельское хозяйство Республики Таджикистан // Статистический сборник. - Душанбе, 2022. - С. 155-156.

Другой частью хлопкового сектора является технологическая цепочка промышленной переработки хлопка-сырца и текстильно-швейный цикл, которые рассматриваются важными в процессе кластеризации хлопка. Анализ процесса первой стадии переработки хлопка-сырца обуславливает необходимость изучения деятельности промышленных предприятий по переработке хлопкового волокна. Одним из основных показателей развития Хатлонской области является экспорт агропромышленной продукции, доля которого в ВВП области в 2022г. вглядит следующем образом: хлопок-волокно - 33%, шелковые изделия - 25%, пряжа - 45,6.% (Таблица 2).

Таблица 2. - Экспорт основной агропромышленной продукции Хатлонской области Республики Таджикистан

Продукции	Годы						2021/2015%
	2015		2020		2021		
	тыс. долл. США	в %	тыс. долл. США	в %	тыс. долл. США	в %	
Хлопко-волокна	50470,5	81,7	39685,2	52,0	45239,3	46,4	89,6
Сухофрукты	1381,2	2,3	258,8	0,3	955,2	1,0	69,2
Лук	743,1	1,2	2259,8	3,0	1051,2	1,1	141,5
Пряжа	521,0	0,8	31164,3	40,8	44514,2	45,6	8,5м
Виноград и его соки	2662,7	4,3	140,2	0,2	1855,5	1,9	69,7
Вишня, персики, абрикосы	511,8	0,8	49,0	0,07	105,7	0,1	20,7
Фрукты и овощи	5449,5	8,9	2755,4	3,6	3834,9	3,9	70,4
Другие свежие фрукты	-	-	1,8	0,03	4,8	0,01	-
Всего	61739,8	100	76314,5	100	97560,8	100	158,0

Источник: Годовая статистика Хатлонской области за 1991-2021 гг. // Статистический сборник, Бохтар.- 2022.- С.187.

Необходимо отметить, что промышленные хлопкоперерабатывающие предприятия оставляют избыточную часть хлопковой продукции в своем распоряжении для дальнейшей переработки, что отрицательно сказывается на эффективности работы хозяйства в регионе. Еще одним очень важным этапом развития хлопководства в регионе является промышленная переработка текстиля и пошив, основные показатели которого представлены в таблице 3.

Одним из основных направлений формирования хлопковых кластеров является государственная поддержка хлопкового сектора и агропромышленного комплекса в агропромышленных регионах. Агропромышленная система играет ключевую роль в повышении эффективности развития хлопковых кластеров и конкурентоспособности участников. В этом процессе есть несколько факторов, которые связаны со спецификой развития агропромышленного комплекса, в частности, сельского хозяйства, и важным считается вмешательство государства в процессы формирования агропромышленных хлопковых кластеров.

Таблица 3.- Объем производства текстильной и швейной продукции в Хатлонской области (в натуральном выражении)

Показатели	Годы								2021/2010, бо %
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
Хлопко-волокно (тыс. тонн)	61,3	64,3	53,4	70,9	55,0	55,4	57,6	55,6	90,7
Чигит (тыс. тонн)	104,5	102,9	82,8	114,3	84,4	85,7	92,2	84,0	80,4
Пух хлопка (тонн)	2060	2239	2250	2611	6401	1543	1098	815	39,6
Хлопчатобумажная пряжа (тонн)	1545	1423	927	1024	1099	824	1347	1653	107,0
Пэт (тонна)	1088	1038	784	961	900	755	1142	1318	121,1
Хлопок (тонн)	49	4260	5566	5257	5202	16582	27871	27222	55,5м
Хлопковые тюки (тонн)	1456	386	2627	8759	15399	17400	14105	17785	122,4
Шелковая веревка-сырец (тонн)	5,6	2,1	1,8	1,8	0,8	0,1	-	-	-
Нетканый материал (тыс.кв.м)	119	-	-	-	98	82,2	103	111	93,3
Ковры и ковровые изделия (тыс.кв. м)	-	89,9	14,0	-	0,3	-	-	-	-
Носки (тыс пар)	-	919	2034	2716	4581	3015	227	2795	-
Текстильная продукция (тыс. шт.)	-	-	-	-	-	-	29,0	105,0	-

Источник: Промышленность Республики Таджикистан: 30-летие государственной независимости //Статистический сборник. -Душанбе. - 2022г. -С. 99-110. Промышленность Республики Таджикистан //Статистический сборник-Душанбе-2022-С-57, 61.

В третьей главе - «Основные направления повышения эффективности хлопковых кластеров в Хатлонской области» - изучены государственная поддержка формирования хлопковых кластеров в регионе, активизация привлечения инвестиций в формирование хлопковых кластеров в регионе, направления и основные пути повышения эффективности хлопковых кластеров в Хатлонской регионе.

В работе отмечается, что роль государства в реализации этих целей весьма значительна и способствует формированию хлопковых кластеров в агропромышленных регионах, социально-экономическому развитию страны. Решение этих вопросов требует необходимости государственной поддержки формирования хлопковых кластеров в регионах страны и направлено на увеличение объемов производства продукции этой цепочки и обеспечение достойного качества жизни населения. На рисунке 4 приведены основные механизмы, методы и инструменты государственной поддержки формирования хлопковых кластеров на основе изучения и анализа работы отечественных и зарубежных ученых.

Предлагаемая система мероприятий по развитию механизма государственного регулирования формирования кластеров в регионе обеспечивает благоприятные условия для обеспечения населения агропродовольственной продукцией. Реализация принятых мер, в свою очередь, позволяет правильно реализовать не только развитие хлопковых кластеров, но и всего АПК и устойчивого развития регионов страны.

Рисунок 4. Схема механизма государственной поддержки формирования и развития хлопковых кластеров в регионах страны.

Источник: составлено автором

В диссертации показано, что одним из основных направлений формирования хлопковых кластеров является привлечение инвестиций в отрасли агропромышленного комплекса и повышение эффективности цепочки кластеров производства хлопка в регионе. Практическая реализация стратегии устойчивого развития регионов страны и эффективность формирования хлопковых кластеров невозможны без активного привлечения инвестиций в развитие отраслей агропромышленного комплекса. В связи с этим, одним из важных рычагов является привлечение внебюджетных источников финансирования и иностранного капитала для развития региона. Исходя из этого, важным является оценка привлечения инвестиций в формирование хлопковых кластеров и устойчивого развития региона в целом.

В Национальной стратегии развития страны на период 2030гг., а также Среднесрочной программы социально-экономического развития регионов страны на период 2020-2025гг. особое внимание уделяется привлечению инвестиций в развитие реального сектора экономики, в частности в развитие агропромышленных кластеров. Показанные соотношения ВВП в сценариях развития национальной экономики объемов инвестиций могут служить свидетельством научной обоснованности взглядов отечественных специалистов и их зарубежных коллег.

В этом аспекте должны совершенствоваться принципы региональной инвестиционной политики, где важными становятся новые условия и привлечение новых инновационных технологий в развитие хлопковых кластеров. Вмешательство государства необходимо до тех пор, пока этот сектор не достигнет минимального уровня развития, а государственные предприятия должны активно участвовать в цепочке производства и услуг хлопковых кластеров. Для реализации такой региональной политики необходимо коренным образом изменить государственную стратегию развития хлопковых кластеров, которая должна отвечать требованиям финансово-экономической эффективности его участников и служить для реализации стратегии развития национальной экономики.

Для формирования агропромышленных кластеров, особенно хлопковых, важно привлечение больших отечественных и иностранных инвестиций. В связи с этим, в Хатлонской области сформированы 3 группы хлопковых кластеров, которые охватывают города и районы области, в том числе кластер 1 (Хамадонский, Фархорский, Кулябский, Восейский районы); кластер 2 (районы Дусти, Балх, Джайхун и Пяндж) и кластер 3 (Кубадиянский, Шахритузский и Н.Хусравский районы). Кроме того, в регионе уже более десяти лет работает экспериментальный хлопковый кластер ООО «Джунтай-Дангара Син Силу Текстиль».

В диссертационной работе нами рассмотрены показатели эффективности инвестиций в кластере 1 Хатлонской области (Таблица 4).

Таблица 4. - Показатели эффективности инвестиций в хлопковом кластере Хатлонской области

Показатели	Годы		2025 / 2021 (+,-)
	2021	2025	
КЛАСТЕР 1 (Хамадонский, Пархарский, Кулябский и Восейский районы)			
ПРОИЗВОДСТВО ХЛОПКА			
Объем инвестиций, млн сомони	331,0	397,2	+66,2
Посевная площадь, тыс. га	26,1	27,6	+1,5
Урожайность, ц/га	21,9	40,9	+19
Суммарный сбор, тыс. тонн	57,1	112,8	+55,7
Затраты на производство, млн сомони	180,3	355,5	+175,2
Цена реализации, тыс. сомони/т	10,5	14,2	+3,7
Общая прибыль, млн сомони	419,2	1169,0	+749,8
Уровень рентабельности, %	23,2	32,9	+9,7
ПЕРЕРАБОТКА ХЛОПКА-ВОЛОКНА			
Производство хлопкового волокна, тыс. тонн	18,0	37,1	+19,1
Общие расходы, млн сомони	321,2	670,9	+349,7
Чистая прибыль, млн сомони	138,2	416,2	+278
Уровень рентабельности, %	43,0	62,0	+19
ПЕРЕРАБОТКА ХЛОПКА-ВОЛОКНА НА НИТКИ			
Общий объем производства ниток, тыс. тонн	15,3	31,8	+16,5
Затраты на производство пряжи, млн. сомони	275,7	641,8	+366,1
Чистая прибыль, млн. сомони	183,0	450,8	+267,8
Уровень рентабельности, %	59,4	70,9	+11,5
ПЕРЕРАБОТКА НИТОК НА ТКАНИ			
Общий объем произведенной ткани, млн. м ²	64,9	135,0	+70,1
Затраты на производство ткани, млн. сомони	369,9	804,6	+434,4
Чистая прибыль, млн сомони	610,7	1385,1	+774,4
Уровень рентабельности, %	65,0	72,1	+7,1

Источник: расчеты автора на основе данных Министерства промышленности и новых технологий Республики Таджикистан.

Данные таблицы 4 показывают, что в результате привлечения дополнительных инвестиций в кластер 1 производство хлопка, переработка конечной продукции и уровень рентабельности увеличились по сравнению с другими хлопковыми кластерами. Если в 2021 году чистая прибыль по данному кластеру составила 419,2 млн сомони, то в 2025 году она увеличилась до 1169,0 млн сомони или в 2,8 раза.

Наиболее высокий уровень рентабельности наблюдается в переработке пряжи для ткани, которая если в 2021г. составила 65,0 %, то в 2025 г. она составит 72,1%, что в первую очередь, связано с повышением качества пряжи, производимой ткани и использованием передовых технологий его переработки.

В диссертации отмечается, что механизм развития хлопковых кластеров в регионе имеет свои цели и задачи, которые исходят из принципа и последовательности действия участников этой производственной цепочки. Экономическая эффективность данного кластера оценивается через определенный организационно-экономический и инновационно-экономический механизм, и функция каждого его участника в процессе кластеризации, организационно-производственном процессе и их доля в полученных

результатах. Этот результат показывает логическую и сложную последовательность всех участников хлопковых кластеров и его подкомплексов в целом.

В диссертации нами проанализирована и доказана эффективность производственно-ресурсного потенциала развития региональных хлопковых кластеров в рамках интеграции на примере ЗАО «Джунтай-Дангара Син Силу Текстиль» Хатлонской области. В функции этой структуры входят производство хлопка, его подготовка, первичная и вторичная переработка, хранение и реализация. Конечным продуктом структуры данного кластера являются текстильное, красильное и швейное производства.

Этот региональный хлопковый кластер является уникальным в Центральной Азии по производственно-технологической мощности, он создан в сотрудничестве с инвесторами и специалистами Китайской Народной Республики, оснащен самыми передовыми новыми технологиями переработки хлопка и производства продукции приобретенных из китайских, швейцарских и немецких компаний. Это один из крупных агропромышленных хлопковых кластеров Хатлонской области, расположенный в свободной экономической зоне «Дангара», включающий перерабатывающий завод полного цикла, годовой мощностью переработки 52 (пятьдесят две) тыс. тонн хлопка-сырца в год. Для определения экономической эффективности хлопковых кластеров нами использована следующая формула:

$$Э_{фэ} = P_{п} - 3 (З_1 + З_2 + З_3 + З_4 + З_5 + \dots + З_n); \quad (1).$$

где, $Э_{фэ}$ - экономическая эффективность хлопковых кластеров, $P_{п}$ - производственные результаты от продажи продукции; $З$ - суммарные затраты на производство продукции хлопковых кластеров; $З_1$ - затраты на производство хлопка; $З_2$ - затраты на переработку хлопка-волокна; $З_3$ - затраты на переработку нитки; $З_4$ - затраты на производства ткани; $З_5$ - затраты на производство готовой продукции; n - количество предприятий, организаций и фирм, участвующих в цепочке хлопковых кластеров.

Для оценки экономической эффективности хлопковых кластеров важным является показатель уровня рентабельности, который определяется по следующей формуле:

$$У_p = \frac{Ч_{п}}{П_з} \times 100\%; \quad (2).$$

где, $У_p$ - уровень рентабельности хлопковых кластеров; $Ч_{п}$ - чистая прибыль от реализации продукции кластера; $П_з$ - производственные затраты.

На примере показателей экономической эффективности хлопковых кластеров ОАЗ «Джунтай-Дангара Син Силу Текстиль» уровень рентабельности выглядит следующим образом:

$$У_p = \frac{321,4 * 100}{734,8} = 43,7\%;$$

В таблице 5 показаны основные показатели экономической эффективности агропромышленного хлопковых кластеров на примере ЗАО «Джунтай Дангара Син Силу Текстиль».

Таблица 5. - Показатели экономической эффективности хлопкового кластера ЗАО «Джунтай Дангара Син Сину Текстиль».

Показатели	Годы				2022/ 2016 (+.-)
	2016	2020	2021	2022	
Посевная площадь, тыс. га	6000	6600	6600	6600	+600
Урожайность, ц/га	30,8	34,2	36,1	37,6	+6,8
Суммарный сбор, тыс. тонна	18480	21135	23140	24830	+6350
Производство хлопка-волокна, тонна	5969	7947	8793	9550	+3581
Общий объем производства пряжи, тонна	4793	6739	7500	8184	+3391
Общий объем произведенной ткани, млн м ²	17,3	24,9	28,4	31,1	+13,8
Производство готовой продукции, тыс. сомони	637,6	885,7	970,8	1056,2	+418,6
Общие производственные затраты, млн сомони, в том числе:	493,5	623,4	680,0	734,8	+241,3
-на производство хлопка-сырца, млн сомони	53,4	63,1	70,8	78,2	+24,8
-переработка хлопка-волокна, млн. сомони	107,9	135,3	148,9	160,6	+52,7
-переработка в нитки, млн. сомони	99,3	139,0	153,9	167,0	+68,6
-переработка ниток в ткань, млн. сомони	102,1	142,3	162,4	176,9	+74,8
- производство готовой продукции, млн сомони	130,8	142,3	144,0	152,1	+21,3
Общая прибыль, млн сомони	180,1	262,3	290,8	321,4	+141,3
Уровень рентабельность, %	36,5	42,1	42,8	43,7	+7,2

Источник: расчеты автора на основе данных ЗАО «Джунтай Дангара Син Сину Текстиль». – 2023г.

Как видно из данной таблицы 5, добавленная стоимость по второй и третьей цепочке хлопковых кластеров, уровень рентабельности хлопка-сырца в 2022г. ее интеграционных предприятий составляет в среднем 43,7%, что увеличит привлечение дополнительных инвестиций, экономическую эффективность в 5-6 раз, тем самым обеспечиваются благоприятные условия для устойчивого социально-экономического развития региона.

ВЫВОДЫ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ

В результате проведенного исследования были получены следующие основные научные результаты исследования:

Основные научные результаты диссертации:

1. Анализ теоретических аспектов формирования хлопковых кластеров с учетом региональной специфики показывает, что кластеризация в создании организационно-производственной цепочки является одним из эффективных элементов устойчивого развития региона, реализации инновационного потенциала, привлечения дополнительных инвестиций и повышения конкурентоспособности отраслей агропромышленного комплекса. По этой причине развитие агропромышленного хлопковых кластеров и обеспечение на его базе максимального производства агропромышленной продукции и повышения качества жизни населения в регионах страны является одной из основных задач региональной экономики. Решение этих вопросов во многом зависит от коллективной организации организационно-хозяйственной, производственно-инновационной и финансово-хозяйственной деятельности по формированию хлопковых кластеров [1-А].

2. Методика формирования хлопковых кластеров показывает, что оценка основных принципов его функционирования в условиях региона, которая берет свое начало от методической оценки кооперативно-интеграционных отношений, повышения урожайности и сбора хлопка-сырца, обеспечения конкурентоспособности участников цепочки этих кластеров и т. д, является очень важным. С учетом этих процессов необходимо обеспечить фазы производства, переработки, хранения и доставки товаров и продукции хлопковых кластеров до конечного потребителя [2-А], [8-А].

3. На основе изучения зарубежного опыта предлагается новый способ формирования хлопковых кластеров в регионах, учитывающий региональные особенности и природно-климатические факторы, повышающие эффективность отраслей агропромышленного комплекса и улучшающие социальное положение населения. Этот процесс требует совершенствования механизма эффективного управления природными ресурсами и развития хлопковых кластеров с учетом передового опыта экономически развитых стран в регионах [3-А].

4. Хатлонская область считается важным агропромышленным регионом республики, ее площадь составляет 24,7 тыс. км. кв., численность населения области составляет 3425,0 тыс. человек, основным занятием населения области является сельское хозяйство. В регионе жаркий и сухой климат, его природно-климатические условия и резервные возможности пригодны для формирования сельскохозяйственных отраслей, особенно хлопководства, и формирования хлопковых кластеров, а наличие больших мощностей промышленных перерабатывающих предприятий дает больше возможностей повысить эффективность цепочки этого кластера и уровень благосостояния населения региона [5-А].

5. Важную роль в формировании хлопковых кластеров играет управление деятельностью участников его цепи и природными ресурсами. Результаты исследования показывают, что развитие хлопковых кластеров в регионах страны, особенно в Хатлонской области, является целесообразным. Поэтому, основываясь на опыте экономически развитых стран, с точки зрения агропромышленного кластера, автор научно обосновывает эффективное предложение по развитию хлопковых кластеров на основе интеграции и кооперации производства в агропромышленном комплексе региона [3-А].

6. В научной работе определены основные направления развития хлопковых кластеров и эффективной кооперации-интеграции с учетом природно-климатических и специфических особенностей развития хлопкового сектора, активизации процесса инвестирования в отрасли хлопководства, в частности - сельского хозяйства, оценены связи производственной интеграции и устойчивого развития экономики страны в регионе. Здесь основными задачами развития хлопковых кластеров являются коренное изменение стратегии развития регионов страны, реконструкция агропромышленной системы и улучшение рыночной инфраструктуры в регионе [10-А].

Рекомендации по практическому использованию результатов

1. В регионах страны, особенно в Хатлонской области, уровень производства сельскохозяйственной продукции, особенно хлопкового сектора, не соответствует спросу, а увеличение спроса на его конечную продукцию, требует решения проблемы эффективного использования природных ресурсов, в том числе орошаемых земель. Особое внимание следует уделить формированию хлопковых кластеров в контексте организации производственной цепочки и ее обслуживания, начиная с выращивания, производства и промышленной переработки хлопка и его экспорта, а также производства растительного масла, хлопка, ткани и другой дополнительной продукции, в результате чего потери продукции при промышленной переработке снижаются до 22% и уровень производительности хлопковых кластеров повышается до 40%, решается вопрос обеспечения новыми рабочими местами, установления выгодных связей предприятий данного кластера в регионе [11-А].

2. Формирование хлопковых кластеров на основе процесса интеграции и кооперации в агропромышленных регионах страны невозможно без государственной и финансовой поддержки. Государственная поддержка развития хлопковых кластеров осуществляется на основе совершенствования административно-правового, организационно - экономического, эколого-социального механизма, обеспечивающего интересы всех участников цепочки хлопковых кластеров. Она способствует увеличению промышленных предприятий, перерабатывающих хлопковое сырье и развитию области [12-А].

3. Привлечение большего объема инвестиций в развитие хлопковых кластеров с учетом отраслевых и региональных особенностей, направлены на повышение эффективности работы ее участников и производство большого объема сельскохозяйственной продукции, в данном контексте - промышленную переработку хлопка-сырца, сохранение агроэкологической системы региона и повышение ее эффективности. Например, привлечение инвестиции в 3 кластере региона, как показано на примере кластера 1, что доходи от производства хлопка в 2025 году увеличился на 1169,0 млн сомони или в 2,8 раза, а уровень рентабельности в среднем составляет 72,1%, что это достигается за счет повышения качества выпускаемой ткани и применения новых передовых технологий. С этой точки зрения, в диссертационной работе показаны основные направления привлечения инвестиций, в том числе иностранной, для развитие хлопковых кластеров и на ее основе повышение уровня и качества жизни населения в регионах страны [6-А].

4. Важным аспектом формирования хлопковых кластеров является инновационное развитие отраслей агропромышленного комплекса, в том числе хлопкового сектора и его промышленной переработки. Результаты коллективных модернизационных мероприятий по развитию хлопковых кластеров позволяют повысить их экономическую эффективность, повысить урожайность сельскохозяйственных культур до 10-15 ц/га, повысить эффективность хлопковых кластеров в 5-6 раза. Будущее инновационное развитие промышленной переработки хлопка-сырца в регионе должно быть

ориентировано на производство, переработку, хранение, упаковку и реализацию основных продуктов агропромышленного комплекса и их экспорт [4-А].

5. Предложены рекомендации по разработке организационно-экономического и экономико-инновационного механизма регионального хлопковых кластеров Хатлонской области, в состав которого входят следующие структуры: органы государственного и местного управления; сельскохозяйственные предприятия и промышленная переработка хлопка; развитие рыночной инфраструктуры, научно-академический сектора и повышение квалификации работников этой сферы. Состав хлопковых кластеров и функциональные взаимосвязи участников его цепочки для устойчивого социально-экономического развития являются эффективными и перспективными на примере хлопкового перерабатывающего комплекса Дангаринского района Хатлонской области и представлены как универсальный хлопковый комплекс. Анализ показывает, что за счёт добавленной стоимости по второй и третьей цепочке данного хлопковых кластеров в 2022г., уровень рентабельности интеграционных предприятий увеличился в среднем на 43,7%. В случае взаимовыгодного сотрудничества сельскохозяйственных и промышленных предприятий по переработке хлопка - сырья и привлечения дополнительных инвестиций, его экономическая эффективность может возрасти в 4,3 раза, обеспечивает благоприятные условия для устойчивого социально-экономического развития региона [7-А], [11-А].

6. В диссертации оцениваются пути, ресурсы и возможности повышения эффективности развития сельского хозяйства и хлопковых кластеров в регионе, что позволит повысить экономическую эффективность участников этих кластеров в Хатлонской области, обеспечить экономическую эффективность, улучшить уровень и качество жизни населения и устойчивое развитие региона [5-А].

Список опубликованных работ соискателя по теме диссертации

Статьи в рецензируемых журналах:

[1-А]. Халифазода, Ч.Б. Чанбаҳои назариявӣ ва хусусиятҳои соҳавию минтақавии ташаккулёбии кластерҳои агросаноатӣ [Матн] / Ч.Б.Халифазода // Паёми молия ва иқтисод. – Душанбе. - 2021. – №1. – (25) – С. 178-183. ISSN 2663-0389.

[2-А]. Халифазода, Ч.Б. Кластерҳои агросаноатӣ дар минтақа: баъзе чанбаҳои методологии ташаккулёбӣ ва рушди онҳо [Матн] / Ч.Б.Халифазода // Идоракунии давлатӣ. – Душанбе. - 2021. – №4/2. – (54) – С. 160-167. ISSN 2709-8567.

[3-А]. Халифазода, Ч.Б. Таҷрибаи хоричӣ оид ба ташаккул ва рушди кластерҳои агросаноатӣ дар минтақа [Матн] / Қ.Қ.Давлатзода, Ч.Б.Халифазода // Паёми политехникӣ. – Душанбе. - 2021. – №3. – (55) – С. 88-93. ISSN 2520-2235.

[4-А]. Халифазода, Ч.Б. Муаммоҳои ташаккулёбӣ ва роҳҳои рушди кластерҳои агросаноатӣ дар шароити минтақа [Матн] / Ч.Б.Халифазода // Паёми молия ва иқтисод. – Душанбе. - 2022. – №1. – (30) – С. 245-252. ISSN 2663-0389.

[5-А]. Халифазода, Қ.Б. Рушди кластеркунонии соҳаҳои комплекси агросаноатӣ дар вилояти Хатлон [Матн] /Қ.Б.Халифазода, М.Х. Халифаева // Паёми молия ва иқтисод. – Душанбе. - 2022. – № 3 (32). - С. 229-237. ISSN 2663-0389.

[6-А]. Халифазода, Қ.Б. Фаъолгардонии ҷалби сармояҳо ба рушди кластерҳои пахтакорӣ дар минтақа [Матн] /Э.Н.Шералиев, Қ.Б.Халифазода // Идоракунии давлатӣ. – Душанбе. - 2022. - № 4-1 (58). - С.116-123. ISSN 2709-8567.

В других изданиях:

[7-А]. Халифазода, Қ.Б. Кластерҳои агросаноатӣ дар минтақа: принципҳои рушд ва функцияҳои асосии онҳо [Матн] / Қ.Б.Халифазода // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Идоракунии зиддибуҳронӣ: таҳлил, баррасӣ ва ҷустуҷӯи механизмҳои баргарафсозии он» (Душанбе, 25-26-уми ноябри соли 2021). – Душанбе 2021.- АИДНПҚТ. С- 423-432.

[8-А]. Халифазода, Қ.Б. Кластерҳои агросаноатӣ: муаммоҳои ташаккулёбӣ ва роҳҳои рушди онҳо [Матн] / Қ.Б.Халифазода // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Тоҷикистон дар низоми муносири муносибатҳои молиявӣ-қарзии байналхалқӣ», (Душанбе, 26-уми ноябри соли 2021). - ДДМИТ.-2021. С-305-310.

[9-А]. Халифазода, Қ.Б. Самаранокии алоқаҳои кооператсия ва ҳамгироӣ дар рушди кластерҳои агросаноатӣ [Матн] / Қ.Б.Халифазода, Н.Қ. Бобошерзода // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Рушди менечменти инноватсионӣ ва нақши он дар татбиқи ҳадафҳои стратегии кишвар” баҳшида ба 30-солагии Иҷлосияи тақдирсоз (ш. Душанбе 29-уми октябри соли 2022, ДДМИТ). Душанбе.-2022.- С-143-148.

[10-А]. Халифазода, Қ.Б. Ҳолати кунунии рушди соҳаҳои комплекси агросаноатӣ дар вилояти Хатлон [Матн] / Қ.Б.Халифазода // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ баҳшида ба Рӯзи қормандони мақомоти андоз дар мавзӯи «Низоми андози Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таъсири он ба инкишофи иқтисодӣ миллӣ: воқеият ва дурнамо» (Душанбе, 7-уми майи соли 2022, ДДМИТ) Душанбе.-2022.- С-250-258.

[11-А]. Халифазода, Дж.Б. Оценка эффективности производственной интеграции и кооперации в системе агропромышленных кластеров [Текст] /Дж.Б.Халифазода // Endless Light in Science. - Международный научный журнал Алматы. – 2022. - С-144-149.

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи Халифазода Човидон Бобохон дар мавзуи “Арзёбии самаранокии кластерҳои агросаноатӣ дар минтақа (дар мисоли кластерҳои пахтаи минтақаи Хатлон)” барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси 08.00.03 - Иқтисодиёти минтақавӣ ва ҳудудӣ

Калимаҳои калидӣ: минтақаи агросаноатӣ, комплекси агросаноатӣ, рушди кишоварзӣ, соҳаи пахтакорӣ, ҳамгирӣ ва кооператсия, маҷмуи маҳсулоти минтақавӣ, иқтисодии захиравӣ-табӣӣ, самаранокии кластерҳои пахта, ҷалби сармоягузориҳо, омилҳои табиӣ-иқлимӣ.

Муаллиф хусусиятҳои хоси минтақавии арзёбии самаранокии ташаккули кластерҳои пахта дар минтақаҳои агросаноатӣ мавриди омӯзиш қарор додааст. Вазифаҳои дар назди қори илмӣ гузошташуда ҳалли ҳудро ёфта, имконият медиҳад, ки он аз доираи омӯзиши назариявӣ берун баромада, барои таъмини рушди устувори иқтисодӣ-иҷтимоии минтақа равона карда шаванд.

Мақсади асосии таҳқиқоти мазкур ин омӯзиши ҷанбаҳои назариявӣ-услубии ташаккули кластерҳо ва пешниҳодҳои амалӣ оид ба баланд бардоштани самаранокии кластерҳои пахта дар минтақаҳои агросаноатӣ ба ҳисоб меравад. Исбот гардидааст, ки арзёбии самаранокии кластерҳои пахта дар минтақаҳои агросаноатӣ аз ҳисоби фаъолияти дастҷамъонаи иштирокчиёни кластерҳо - ҳамчун омилҳои муҳими зиёд намудани ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти агросаноатӣ, тавассути дастгирии давлатӣ ва рушди бозори минтақавӣ таъмин мегардад.

Дар раванди таҳқиқот усулҳои зерин истифода шудааст: усули монографӣ, таҳлили омӯрӣ, математикӣ-иқтисодӣ, демографию қиёсӣ ва таҷрибавию озмоишӣ истифода бурда шудаанд. Истифодаи усулҳои мазкур натиҷабархшии ташаккул ва рушди кластерҳои агросаноатии пахта ва идораи самаранокии ҷараёни кооператсия ва ҳамгирӣ, асоснок намудани натиҷаҳои назариявӣ - амалӣ, ҳулосаю пешниҳодҳои таъмин менамоянд.

Ҳулоса ва пешниҳодҳои муаллиф, ки дар натиҷаи таҳқиқоти мазкур ба даст оварда шудааст, пеш аз ҳама, ба самтҳои асосии баланд бардоштани самаранокии кластерҳои пахта дар минтақаи Хатлон, дастгирии давлатии ташаккули кластерҳои пахта дар минтақа, фаъолгардонии ҷалби сармоягузориҳо ба ташаккули кластерҳои пахта дар минтақа, самт ва роҳҳои асосии баланд бардоштани самаранокии фаъолияти кластерҳои пахта дар минтақаи Хатлон равона карда шудааст. Дар қори илмӣ пешниҳодҳои мушаххас қорқард шудаанд, ки ба муносибатҳои нави кооператсионӣ ва ҳамгирии соҳаҳои комплекси агросаноатӣ, самаранокии иштирокчиёни занҷираи он ба афзоиши маҳсулоти ниҳоии он, таъмини самаранокии истифодаи иқтисодии захиравӣ-табиӣи минтақа, беҳтар гардидани вазъии молиявии иштирокчиёни кластери пахта равона гардидааст.

АННОТАЦИЯ

на автореферат диссертации Халифазода Джовидон Бобохон на тему: «Оценка эффективности агропромышленных кластеров в регионе (на примере хлопковых кластеров Хатлонского региона)», представленной на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.03 - Региональная и территориальная экономика

Ключевые слова: агропромышленный кластер, агропромышленный комплекс, развитие сельского хозяйства, хлопководческая отрасль, интеграция и кооперация, валовая региональная продукция, природно-ресурсный потенциал, эффективность хлопковых кластеров, привлечение инвестиции, природно-климатические факторы.

Автор проводил оценку эффективности хлопковых кластеров в агропромышленных регионах. Задачи, поставленные и решённые в данной работе, позволяют выйти за рамки чисто теоретических построений и перейти к реализации на практике рекомендации, направленные на устойчивое социально-экономическое развитие региона.

Целью работы является изучение теоретико-методических аспектов формирования кластеров и разработка практических предложений по повышению эффективности хлопковых кластеров в агропромышленных регионах. Доказывается, что повышения эффективности хлопковых кластеров в агропромышленных регионах можно добиться за счет коллективной деятельности участников кластера. Кластеризация является важным фактором увеличения объемов производства агропромышленной продукции, которого можно добиться за счет государственной поддержки и развития регионального рынка.

В процессе исследования были использованы следующие методы: монографический, исторический, научное обобщение, комплексный и статистический методы анализа и синтеза, экономико-математический и др. Использование вышеперечисленных методов позволило автору обеспечить достоверность и обоснованность научных результатов, выводов и предложений, сделанных в итоге исследования поставленных проблем.

Выводы и рекомендации автора, сделанные на основе исследования, акцентируют внимание на основных направлениях повышения эффективности хлопковых кластеров Хатлонской области, государственной поддержки формирования хлопковых кластеров в регионе, активизации привлечения инвестиций к формированию этих кластеров, а также пути повышения эффективности хлопковых кластеров в названной области. В работе даются соответствующие рекомендации по развитию кооперационных и интеграционных отношений в отраслях агропромышленного комплекса, повышению эффективности производственно-хозяйственной деятельности участников производственной цепочки, по увеличению конечной продукции, повышению эффективности использования природно-ресурсного потенциала региона, а также улучшению финансовых положений участников хлопковых кластеров.

ANNOTATION

on the abstract of the dissertation of Khalifazoda Jovidon Bobokhon on the topic: “Evaluation of the effectiveness of agro-industrial clusters in the region (on the example of the cotton clusters of the Khatlon region)” for the degree of candidate of economic sciences in the specialty 08.00.03 - Regional and territorial economics

Key words: agro-industrial cluster, agro-industrial complex, development of agriculture, cotton industry, integration and cooperation, gross regional output, natural resource potential, efficiency of the cotton cluster, attraction of investments, natural and climatic factors.

The author investigated the performance evaluation of the cotton cluster in agro-industrial regions. The tasks set and solved in this work make it possible to go beyond purely theoretical constructions and move on to implementation in practice, aimed at sustainable socio-economic development of the region.

The objectives of the work are to study the theoretical and methodological aspects of the formation of clusters and develop practical proposals for improving the efficiency of the cotton cluster in agro-industrial regions. It is proved that the assessment of the effectiveness of the cotton cluster in the agro-industrial regions can be achieved through the collective activity of the cluster members, and it is an important factor in increasing the volume of agricultural production, through state support and the development of the regional market.

The following methods were used in the research process: monographic, historical, scientific generalization, complex and statistical methods of analysis and synthesis, economic and mathematical, etc. The use of the above methods allowed the author to ensure the reliability and validity of scientific results, conclusions and proposals made as a result of the study of the problems posed.

The conclusions and recommendations of the author, made on the basis of the study, focus on the main directions of increasing the efficiency of the cotton cluster in the Khatlon region, state support for the formation of the cotton cluster in the region, enhancing the attraction of investments in the formation of these clusters, as well as ways to increase the efficiency of the cotton cluster in the Khatlon region. In this work gives relevant recommendations on the development of cooperation and integration relations in the agro-industrial complex, increasing the efficiency of the participants in the production chain to increase the final product, increasing the efficiency of using the natural resource potential of the region, as well as improving the financial situation of the participants in the cotton cluster.

Ба чопаш 31.05.2023 имзо шуд.
Андозаи 60x84 1/16. Коғази офсет.
Адади нашр 100 нусха. 1,5 ҷузъи чопӣ.
Дар матбааи ДДМИТ чоп шудааст.
734067, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14

Подписано в печать 31.05.2023. Формат 60x84 1/16.
Бумага офсетная. Тираж 100 экз. Усл.п.л. 1,5.
Отпечатано в типографии ТГФЭУ
734067, г. Душанбе, ул. Нахимова 64/14